

Explanation of Iran's Geopolitical Strategy: A Geographical Reading of Gray Zone and Axis of Resistance

Marjan Badiee Azandehi

Assistant Professor, Political Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Farzin Zandi *

LLM, Political Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Kiomars Yazdanpanah Dero

Associate Professor, Political Geography University of Tehran, Tehran, Iran

Introduction

In today's geopolitical competitions, the intricate and innovative concept of *gray zone* represents a military approach based on geopolitical advantages. Within this strategy, the primary objective is to secure control over desired territories and advance security interests in the conflict. Scholars in this field believe that countries such as Russia, China, and Iran have successfully employed tools and tactics within this concept, enabling them to pursue their security and political interests without triggering major power sensitivities. In this regard, the escalating intensification of geopolitical rivalries in Southwestern Asia, especially between Iran and regional and extra-regional countries, has become a significant challenge when it comes

* Corresponding Author: farzin.zandi@ut.ac.ir

How to Cite: Badiee Azandehi, M., Zandi, F., Yazdanpanah Dero, K., (2023), "Explanation of Iran's Geopolitical Strategy: A Geographical Reading of Gray Zone and Axis of Resistance", *Political Strategic Studies*, 12(46), 163-208. doi: 10.220/54QPSS.2023.64920.2956.

to ensuring security in this area. Adopting the *security-for-all-or-no-one* approach, Iran aims to establish superiority in its geopolitical rivalry with the United States, the most prominent external actor in this field. Since 2003 and the aftermath of the Iraq war, Iran has introduced a novel strategy in its geopolitical approach. In this respect, the present study aimed to elaborate on the concept of *gray zone* and highlight its key components as influential variables in Iran's geopolitical strategy.

Materials and Methods

As an applied study, the present research employed a comparative descriptive–analytical approach. The data collection method involved a combination of library research and computer-assisted techniques.

Results and Discussion

As containment measures against Iran intensify due to the US unilateral withdrawal from the JCPOA (Joint Comprehensive Plan of Action), there have been increasing efforts to neutralize Iran's strategies and weaken its regional activities, particularly in the realm of *geopolitics of resistance*. These developments pose a potential threat to Iran's national security. It is thus necessary to identify and examine the components of Iran's geopolitical strategy while considering alternative interpretations. Iran's geopolitical expansion in the region have prompted the West and its allies to impede Iran's geopolitical influence by scrutinizing its geopolitical territorialization approach marked by the formation and organization of as well as support for proxy forces, manifested in shaping the political dynamics of Iraq, Syria, and Lebanon, and even in direct confrontations with the West on the Syrian battlefield. In this context, leveraging its historical, geographical, and cultural unity, Iran has successfully mobilized communities throughout Southwest Asia by relying on small non-state groups, and emphasizing commonalities while overlooking divergences. This mobilization effort is gradually expanding its reach

from the southern Arabian Peninsula to the shores of the Mediterranean.

By examining the interpretations of gray zone and geopolitics of resistance as two key strategies, this research aimed to address the question of how Iran seeks to achieve its desired security and implement its geopolitical strategy in Southwest Asia. The term *axis of resistance* refers to geographical regions that pursue both ideological and geopolitical objectives. On the other hand, *gray zone* is not necessarily a geographical representation of a strategy, but rather a number of tactics that employ specific tools to advance geopolitical interests in strategically significant geographical areas.

The findings of this study reveal that Iran's geopolitical rivalry in Southwest Asia, particularly with the United States, has led Iran to develop a distinct geopolitical strategy known as *axis of resistance*, or according to American scholarship, *gray zone*. In this strategy, Iran aims to achieve its security objectives by focusing on five key areas (i.e., military, political, economic, informational–narrative, and cultural or religious) and relying on cooperation and support of non-state armed groups in specific countries in the region. In this way, Iran has successfully achieved its objectives by establishing geopolitical corridors and attaining the desired geographical integration in Southwest Asia. This has enabled Iran to gain access to the Mediterranean Sea and establish proximity to Israel. However, unless subnational and national requirements are seriously taken into account, the mentioned security achievements will prove ineffective and temporary. In other words, despite Iran's expansion of geopolitical territorialization, the erosion of internal capabilities, particularly in the political sphere, coupled with the disruption of Iran's economic lifelines, will gradually lead to increased challenges in sustaining support for its geopolitical arms.

Conclusion

When examining the objectives, methods, and tools employed by the United States to counter Iran's gray zone geopolitical strategy, it becomes evident that the US, rather than solely relying on its own capabilities and geopolitical confrontation, has prioritized targeting Iran's vulnerable points. While countering Iran's gray zone strategy, the United States has adopted a hybrid approach that encompasses all four primary domains: political, economic, military, and informational. However, America has specifically recognized the political and economic domains as the Achilles heel of Iran's security, and by extension, of the gray zone strategy. At the same time, the United States is diligently uncovering Iran's vulnerabilities by restructuring its decision-making processes within the government and military, as well as streamlining bureaucracy to facilitate prompt responsive measures in the gray zone. Through exerting influence and applying pressure on Iran in the aforementioned domains, the United States aims to achieve a goal that surpasses mere neutralization of the gray zone strategy, that is, undermining Iran's national and territorial security. As a result, America has successfully identified Iran's vulnerabilities in key military, political, economic, and informational domains. It has thus devised and carried out tactics appropriate for each domain, both within the framework of the US gray zone strategy and through conventional means.

Keywords: Geopolitical Strategy, Gray Zone, Geopolitics of Resistance, Iran, Southwest Asia

تبیین استراتژی ژئوپلیتیکی ایران؛ خوانشی جغرافیایی از «منطقه خاکستری»^۱ و «محور مقاومت»

مرجان بدیعی ازندهای استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران

فرزین زندی * دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران

کیومرث یزدان‌پناه درو دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

جنوب غرب آسیا یکی از مهمترین مناطق ژئوپلیتیکی از نظر رقابت‌های جهانی است. تشدید روزافزون رقابت‌های ژئوپلیتیکی در این منطقه موثر و راهبردی و اختلاف رخ داده میان ایران و کشورهای منطقه بر سر چگونگی تامین امنیت در این حوزه، تبدیل به چالش بزرگی شده است. ایران در این حوزه با درپیش گرفتن رویکرد «امنیت برای همه یا هیچکس» اقدام به کسب برتری در تراحم ژئوپلیتیکی خود با ایالات متحده کرده و از آنجا که توان رویارویی مستقیم با ابرقدرتی چون آمریکا را ندارد، به اتخاذ رویکردی نو در استراتژی ژئوپلیتیکی خود از سال ۲۰۰۳ و پس از جنگ عراق روی آورده است. این پژوهش با بررسی خوانش‌های دو استراتژی «منطقه خاکستری» و «ژئوپلیتیک مقاومت» در پی پاسخ به این پرسش است که ایران به چه شکل به دنبال تامین امنیت مطلوب خود در جنوب غرب آسیا است و با چه روش‌هایی می‌تواند استراتژی ژئوپلیتیکی خود را پیاده‌سازی نماید؟ نتایج این پژوهش نشان می‌دهد رقابت ژئوپلیتیکی ایران در جنوب غرب آسیا بویژه با ایالات متحده، به طراحی استراتژی ژئوپلیتیکی خاصی منجر شده که ایران آن را «محور مقاومت» می‌خواند در حالی که محافل علمی آمریکایی از آن با عنوان «منطقه خاکستری» یاد می‌کنند. در این استراتژی، ایران با تمرکز بر پنج حوزه نظامی، سیاسی، اقتصادی، اطلاعاتی-روایتی و فرهنگی (مذهبی) و با اتکا بر همکاری و پشتیبانی از گروه‌های شبه‌نظامی غیردولتی در برخی کشورهای منطقه، می‌کوشد تا اهداف امنیتی خود را محقق سازد.

واژگان کلیدی: استراتژی ژئوپلیتیکی، منطقه خاکستری، ژئوپلیتیک مقاومت، ایران، جنوب غرب آسیا.

1. Gray Zone

* نویسنده مسئول: farzin.zandi@ut.ac.ir

بیان مساله

رقابت‌های ژئوپلیتیکی بین قدرت‌ها، اگرچه عمری طولانی دارد اما روش‌های اعمال استراتژی‌های ژئوپلیتیکی موضوعی است که همواره بوسیله قدرت‌های درگیر رقابت در حال به‌روزرسانی بوده است. ایران به لحاظ قرار گرفتن در یک جغرافیای خاص و اتصال هم‌زمان به پهنه‌های آبی و خشکی در جنوب و شمال که این کشور را به واسطه مرزهای گسترده جنوبی به آب‌های آزاد جهان و در شمال به پهنه گسترده خشکی اوراسیا و دریای مازندران متصل می‌نماید، همواره از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. از دیگر سو در طول تاریخ، «فقدان مرزهای طبیعی» موجب شده است ایران از گزند حمله قبایل و سردمدارانی که سودای کشورگشایی در سر داشتند در امان نماند؛ بطوری که این تجربه تاریخی به ایرانیان آموخته است که «دفاع در نقطه مرزی مساوی است با شکست» (Reisinezhad, 2018).

بررسی چالش‌های موجود در مورد چرایی و چگونگی نقش‌آفرینی ایران پس از سال ۲۰۰۳ در منطقه، بویژه حضور پررنگ نظامی - امنیتی آن در عراق، سوریه، لبنان و یمن و نوع رویارویی ایالات متحده با ایران بویژه در مناطقی که تزامم ژئوپلیتیکی بین دو کشور وارد فاز بحرانی شده است، برای ارزیابی و تقویت امنیت ملی ایران ضرورت دارد. ایران پس از انقلاب اسلامی بواسطه عدم عضویت و مشارکت در پیمان‌های اقتصادی، نظامی، امنیتی تاثیرگذار به اتخاذ یک سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی «مقطعی» روی آورده است، بطوریکه راهبردهای مطلوبش را بر اساس متغیرهای منطقه‌ای و جهانی «کوتاه‌مدت» تعریف می‌نماید. از دیگر سو به ادعای ایالات متحده، ایران بطور غیررسمی اهداف ژئوپلیتیکی خود را مبتنی بر استراتژی منطقه خاکستری تنظیم و اجرا می‌کند تا با این کشور بعنوان مهمترین چالش‌گر خود در منطقه جنوب غرب آسیا، نبرد ژئوپلیتیکی نوینی را رقم زند. به باور برخی از پژوهشگران و سیاست‌مداران آمریکایی، ایالات متحده از استراتژی ژئوپلیتیکی ایران و سیاست دفاعی - امنیتی آن متضرر است تا آنجا که برای مقابله با این سیاست که آن را جدی‌ترین چالش امنیتی این کشور در سال ۲۰۱۸ معرفی کرده (CSIS, 2018) و بسرعت در حال بی‌اثر کردن سیاست دفاعی - امنیتی ایران است که آن را مبتنی بر سیاست «منطقه خاکستری» تعبیر می‌نماید.

انگیزه اصلی در پرداختن به این موضوع، فقدان تحلیل‌های لازم درباره اهمیت اثرگذاری عوامل جغرافیایی بر نقش آفرینی منطقه‌ای ایران است؛ هرچند که برای بسیاری از پژوهشگران، تحلیل پارامترهای جغرافیایی استراتژی ژئوپلیتیکی ایران ناملموس و خالی از مولفه‌های عینی است. با این حال بی‌توجهی به زمینه‌های جغرافیایی، فرایند قلمروسازی ژئوپلیتیکی ایران در منطقه و همچنین تشدید تنش بین ایران و جبهه مقابل آن به رهبری آمریکا، نیازمند تحلیل دقیق ژئوپلیتیکی و اتخاذ درست‌ترین راهکار برای حل تنش‌ها با توسل به مزایای جغرافیایی است.

هدف کلی این مقاله، تشریح مفهومی و ماهیت «منطقه خاکستری» و شناسایی مولفه‌های اصلی آن بعنوان متغیرهای موثر بر استراتژی ژئوپلیتیکی ایران است. به بیان دیگر شناسایی مولفه‌ها و متغیرهای موثر بر سیاست منطقه خاکستری ایران (بعنوان بازیگر عامل) و ایالات متحده آمریکا (بعنوان خنثی‌کننده) می‌تواند در تعریف رویکرد ایران و همچنین خوانش جبهه مقابل آن در مواجهه با سیاست دفاعی-امنیتی ایران و شناسایی رویکردهای ژئوپلیتیکی‌اش کمک کند. بویژه با تنگ‌تر شدن حلقه مهار ایران توسط ایالات متحده پس از خروج یکجانبه آن از برجام، تلاش برای بی‌اثرسازی استراتژی‌ها و تضعیف فعالیت‌های منطقه‌ای ایران بویژه در حوزه «ژئوپلیتیک مقاومت» بگونه‌ای است که می‌تواند امنیت ملی ایران را به مخاطره اندازد. به همین دلیل شناسایی و واکاوی مولفه‌های استراتژی ژئوپلیتیکی ایران و بررسی خوانش‌های دیگر ضرورت می‌یابد زیرا می‌تواند راه‌های مقابله ایالات متحده با سیاست‌های منطقه‌ای ایران را شناسایی و تهدید علیه امنیت ملی ایران را خنثی کرده و هم‌زمان دستیابی ایران به منافع ملی و منطقه‌ای‌اش را ممکن نماید. بنابراین درک چگونگی عملکرد استراتژی ژئوپلیتیکی ایران در قالب محور مقاومت یا منطقه خاکستری برای تامین امنیت خود در منطقه جنوب غرب آسیا هدف اصلی این پژوهش است.

چارچوب مفهومی و نظری پژوهش

الف- استراتژی ژئوپلیتیکی

تا به امروز اجماع چندانی بر سر «تعریف» و «کارکرد» واژه «استراتژی» وجود ندارد. برخی کارشناسان بر این باورند که استراتژی، «فرمولی برای رسیدن دقیق‌تر به اهداف و اولویت‌های ملی و فراهم آوردن عقلانیت سیاسی برای سیاست داخلی و حمایت خارجی»

است. این فرمول، «دیپلماسی» و «سیاست دفاعی» را جهت می‌دهد؛ سبب بهبود همکاری‌های بوروکراتیک می‌شود و بهره‌وری در استفاده از منابع را بهینه می‌سازد (RAND, 2017). بطور معمول کشورها استراتژی خود را در سیاست‌ورزی بر اساس «وضعیت» و «هدف»ی که به دنبال دارند و با اتکا بر قابلیت‌ها و فرصت‌های گوناگون انتخاب می‌کنند (افشردی، ۱۳۸۰: ۸). قلمرو استراتژی از یک سو «چانه‌زنی» و «ترغیب» و از دیگر سو «تهدید» و «فشار»، از سویی «بیان» و از سوی دیگر «عمل» است، از یک سو «روان‌ساختی» و از سویی دارای «نتایج فیزیکی» است. به همین دلیل استراتژی در مرکز هنر سیاسی واقع شده است. استراتژی فراتر از آنی است که موازنه قوا به ارمغان می‌آورد؛ استراتژی هنر ایجاد قدرت است (Freedman, 2013: 9). از این رو استراتژی‌ها و کنش‌های ژئوپلیتیکی یک کشور، برآیند اتخاذ تصمیمات رهبران سیاسی و انبوهی از نهادهای حاکمیتی هستند. چنانچه در تدوین یک استراتژی یا سیاست^۱، عوامل ژئوپلیتیکی تاثیرگذار باشند و یا تحت تاثیر متغیرهای جغرافیایی، فضایی و ژئوپلیتیکی تدوین شده باشد «استراتژی ژئوپلیتیکی» پدیدار می‌شود (افشردی، ۱۳۸۰: ۸). در واقع استراتژی ژئوپلیتیکی معطوف به یک «مکان» جغرافیایی است و ریشه‌های آن در «ژئوپلیتیک» می‌باشد (Reisinezhad, 2018: 51). این استراتژی در واقع خط‌مشی است که از سوی دولت، سازمان و یا گروه‌های بین‌المللی بر پایه جنبه‌های فضایی و جغرافیایی و عمدتاً در حیطه سیاست خارجی اتخاذ می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۲۱). روشن است در دنیای امروز، تهاجم سرزمینی پرهزینه‌تر از گذشته است و بخشی از این مساله برخاسته از احتمال افزایش ریسک ناشی از تقویت تنش‌های هسته‌ای و همچنین اهمیت یافتن نقش رسانه‌ها و ترکیب تاکتیک‌های پیشرفته تهاجمی آنها و فناوری‌هایی است که در راستای توانمندسازی اهداف مقاومتی بکار گرفته می‌شود. ارزش تهاجم نظامی دقیقاً در زمانه‌ای کاهش یافته است که کشورها می‌توانند آنچه را که لازم دارند، از طریق تجارت بدست بیاورند. از سوی دیگر ارزش‌هایی که پیش‌تر وابستگی مستقیم به «زمین» داشتند مانند مواد خام و معدنی به میزانی که در گذشته حائز اهمیت بودند، امروزه کم‌ارزش‌تر و دست‌یافتنی شده‌اند (Mazarr, 2015: 77). درست در همین جاست که می‌توان رد پای منطقه خاکستری بعنوان یک

استراتژی (ژئوپلیتیکی) و یا بخشی از یک استراتژی بزرگ‌تر در رقابت‌های استراتژیک امروز را مشاهده کرد. به همین دلیل ضروری است با توجه به تعریف استراتژی و آنچه بطور تاریخی و علمی در این حوزه مفهوم‌سازی شده است و با در نظر گرفتن منطقه خاکستری بعنوان رویکردی نوپا که هنوز چارچوب مفهومی قوام‌یافته‌ای ندارد، این مفهوم در ذیل یک استراتژی ژئوپلیتیکی مفهوم‌سازی شود.

ب- جایگاه مفهومی نظریه رئالیسم تهاجمی و رئالیسم تدافعی

ادبیات مربوط به «منطقه خاکستری» به سختی به ریشه‌های ساختاری این مفهوم، فراتر از اشاره عمومی به رقابت بین قدرت‌ها می‌پردازد که این بیشتر یک «نتیجه» است تا یک «علت» (Jordan, 2020: 19). با این حال بنظر می‌رسد ادبیات مربوط به منطقه خاکستری می‌تواند بطور کلی در چارچوب رئالیسم و بطور جزئی‌تر ذیل دو نظریه «رئالیسم تهاجمی» و «رئالیسم تدافعی» مورد تحلیل قرار گیرد.

«جان مرشایمر»، مبدع نظریه رئالیسم تهاجمی، معتقد است: «هدف نهایی یک دولت، تبدیل شدن به هژمون در نظام بین‌الملل است» و تاکید می‌کند که «دولت‌ها باید بطور مداوم نگران حفظ بقای خود باشند زیرا رقابتی بالقوه ممکن است سعی کنند آنها را در هر زمان حذف کنند (Mearsheimer, 2014: 51)». «رئالیست‌های تهاجمی معتقدند تنها دولت‌های «قدرتمند» می‌توانند بقای خود را تضمین کنند. مرشایمر توانمندی‌های دولت‌ها را به دو دسته توانمندی‌های «پنهان» (اقتصادی و جمعیت) و «واقعی» (نظامی) تقسیم می‌نماید. با این حال، خود باور دارد که به دلیل محدود کردن بیش از حد تحلیل خود به «قدرت نظامی» و نادیده گرفتن سایر ابزارهای «اجبار» مانند ابزارهای اقتصادی مورد انتقاد گرفته است (Mearsheimer, 2014: 52). رئالیسم تهاجمی توجه کمتری به استراتژی‌های «غیرجنگی» دارد، به‌رغم این واقعیت که این استراتژی‌ها در حال حاضر رایج‌ترین هستند. به همین دلیل [برخی براین باورند] ادبیات منطقه خاکستری تمایل مثبتی به نظریه مرشایمر نشان می‌دهد زیرا از نظر مفهومی، مجموعه استراتژی‌های مورد استفاده توسط قدرت‌های بزرگ را گسترش می‌دهد. علاوه بر این، مفهوم منطقه خاکستری تفسیر گسترده‌ای از مفهوم «قدرت بزرگ» اتخاذ می‌کند (Jordan, 2020: 21). تعریف مرشایمر از «قدرت بزرگ» در ابتدا به سطح نظام بین‌الملل اشاره دارد اما در یک دیدگاه

«منطقه‌ای» نیز قابل استفاده است. این به توضیح دینامیک رقابتی کنونی بین قدرت‌های منطقه‌ای در خاورمیانه و آسیا - پاسیفیک با استفاده از چارچوب نظری رئالیسم تهاجمی و درگیری منطقه خاکستری کمک می‌کند. برعکس، اینکه چرا دولت‌ها از منطقه خاکستری استفاده می‌کنند نیز می‌تواند در نظریه مرشایمر و در سطح تحلیل نظام بین‌الملل قابل توضیح باشد. این جنبه مهمی است که در اکثر ادبیات مروری به آن پرداخته نشده است. بنابراین مفهوم پردازی منطقه خاکستری هنگامی که در چارچوب رئالیسم تهاجمی قرار می‌گیرد، استحکام توضیحی بیشتری از منظر علی بدست می‌آورد (Jordan, 2020: 21).

رئالیسم تهاجمی از لحاظ مفهومی در درون رئالیسم ساختاری قرار می‌گیرد و بر عوامل مربوط به «سطح تحلیل» نظام بین‌الملل تمرکز می‌کند تا عوامل خاص مرتبط به یک «تعارض» خاص در سطوح تحلیل «فردی» و «دولتی» (که برای «مطالعات موردی» ضروری بنظر می‌رسند اما برای یک «نظریه عمومی» کمتر مفید هستند) را شناسایی کند (Jordan, 2020: 22). رئالیسم تهاجمی به بهترین وجه می‌تواند تضاد بین قدرت‌های بزرگ را توضیح دهد، به همین دلیل مناسب است که دیدگاه آن را در هر نظریه پردازی در مورد مناقشه منطقه خاکستری لحاظ کنیم (Jordan, 2020: 22). با این حال این بدان معنا نیست که منطقه خاکستری کمک چندانی به سایر انواع رئالیسم مانند رئالیسم کلاسیک یا نئوکلاسیک نمی‌کند بلکه با آنها سازگار است. در واقع چنین مفاهیمی هم برای «بررسی کنش خارجی یک دولت» در یک نقطه زمانی معین و هم «ارزیابی ترجیح آنها برای یک اقدام استراتژیک خاص» در منطقه خاکستری مناسب است. این به دلیل آن است که رئالیسم تهاجمی همچنانکه اشاره شد، بخشی از رئالیسم ساختاری است که رفتار خارجی دولت‌ها را در سطح تحلیل نظام بین‌الملل تفسیر می‌کند (Jordan, 2020: 22).

روشن است که در نقطه مقابل رئالیسم تهاجمی، رئالیسم تدافعی قرار دارد. رئالیست‌های تدافعی معتقدند که هزینه توسعه طلبی عموماً گزاف می‌باشد و نظام بین‌الملل معمولاً میانه‌روی را تشویق می‌نماید. «رئالیسم تدافعی مفروض می‌گیرد که آناارشی بین‌المللی اغلب «خوش‌خیم تر (بی‌خطرتر)» است، امنیت بیش از آن که یک کالای کمیاب باشد، «فراوان» است؛ بطوری که دولت‌های معمولی می‌توانند این

[موضوع] را بفهمند یا در طول زمان از طریق تجربه بیاموزند. در جهان رئالیست‌های تدافعی، دولت‌های عقلانی که به دنبال امنیت می‌باشند می‌توانند اغلب آرامش را ایجاد نمایند و خود را تنها برای پاسخگویی به تهدیدات خارجی که نادر است، به تحرک وادارند. دولت‌ها به این تهدیدات از طریق ایجاد موازنه علیه تهدیدات خارجی پاسخ به موقع می‌دهند که مانع تهاجم تهدیدگران می‌گردد و نیاز به ورود به درگیری واقعی را برطرف می‌سازد» (آجیلی و رضایی، ۱۳۹۷: ۱۷۲). بر این مبنا می‌توان گفت رئالیست‌های تدافعی بر این باورند:

۱- تلاش‌ها به منظور دستیابی به [جایگاه] هژمونی نوعی «خودزنی» است که می‌تواند دولت‌ها را ضعیف‌تر و کمتر ایمن سازد، زیرا «رفتارهای ضد موازنه» و تمایل «متجاوز» برای [تجربه] رودررویی با مقاومت [مدافع] را تحریک می‌نماید. ۲- استیلا به ندرت هزینه‌ای پرداخت می‌کند. هزینه‌های توسعه‌طلبی معمولاً بیش از منافع آن است و در نتیجه توسعه‌طلبی اغلب توسط نیروهای غیرسیستمیک یا داخلی و «آسیب‌های سطح واحد» تبیین می‌گردد، ۳- «موازنه نظامی تهاجم-دفاع» اغلب به نفع مدافع می‌باشد و دفاع بیش از تهاجم مزیت دارد، ۴- «جامعه‌پذیری» و «درس از تاریخ» به دولت‌ها می‌آموزد که توسعه‌طلبی و دنبال نمودن سیاست تبدیل شدن به هژمونی، اغلب گمراه‌کننده است زیرا دولت‌ها را به اتخاذ رفتارهای ضد موازنه بجای «رفتارهای دنباله‌روانه» ترغیب می‌کنند (آجیلی و رضایی، ۱۳۹۷: ۱۷۳).

«کنت والتز» نیز بعنوان یک رئالیست تدافعی بر این باور است که «در شرایط آناشری، امنیت بالاترین هدف می‌باشد. تنها زمانی که بقا تضمین شده باشد دولت‌ها می‌توانند آسوده‌خاطر دنبال اهداف دیگر نظیر آرامش، منفعت و قدرت باشند. اولین نگرانی دولت‌ها به حداکثر رسانیدن قدرت نیست». با این حال ادعای مرشایمر که «جستجوی دولت‌ها برای کسب قدرت و امنیت، سیری ناپذیر است»، وی را از والتز جدا می‌سازد. در واقع رئالیسم تهاجمی در دوگانه قدرت-امنیت، برتری را به «قدرت» می‌دهد و آن را هدف اصلی دولت‌ها برمی‌شمارد. در حالی که رئالیسم تدافعی در این دوگانه، اولویت را به امنیت می‌دهد و مطابق گفته والتز امنیت را بالاترین هدف می‌داند (آجیلی و رضایی، ۱۳۹۷: ۱۷۱). رئالیست‌های تهاجمی، هدف دولت‌ها را افزایش بیشتر و بیشتر قدرت

می‌دانند تا دولت موقعیتی هژمونیک در نظام بین‌الملل پیدا کند. در مقابل، رئالیست‌های تدافعی دلمشغولی دولت‌ها را نه به حداکثر رسانیدن قدرت بلکه حفظ موقعیت آنها در نظام بین‌الملل می‌دانند و بنابراین دستیابی به «امنیت» بالاترین هدف دولت‌ها می‌باشد (آجیلی و رضایی، ۱۳۹۷: ۱۷۳).

بر اساس تعاریف بالا شاید بتوان رفتار و رویکرد ایران در سیاست خارجی و امنیتی خود را بیش از اولویت‌بخشی به کسب و افزایش «قدرت»، به تثبیت و افزایش «امنیت» نسبت داد. در واقع رویکرد ایران در برابر مداخله‌گر خارجی قدرتمندی چون ایالات متحده با افزایش نفوذ این کشور در منطقه [که با تهاجم نظامی عراق علیه کویت در سال ۱۹۹۱ پررنگ‌تر شد و با تاسیس پایگاه‌های متعدد نظامی در خلیج فارس و مشخصاً در کشورهای بحرین (تشکیل ستاد پنجم ناوگان دریایی آمریکا از سال ۱۹۹۵)، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی (۲۰۱۰) ادامه یافت و متعاقب آن با جنگ افغانستان (۲۰۰۱) و عراق (۲۰۰۳) تشدید و تثبیت شد] و متأثر از ترس از دست دادن امنیت و تلاش برای ایجاد و بسط امنیت همراه بوده است. در واقع آبشخور رویکرد ایران در برابر حضور آمریکا در منطقه، سازگاری بسیار نزدیک‌تری با مولفه‌های «رئالیسم تدافعی» دارد. از همین‌رو زیرشاخصه‌های استراتژی ژئوپلیتیکی ایران را می‌توان بر خاسته از مدلی «رئالیستی» با رویکردی «تدافعی» و مبتنی بر «منطقه خاکستری» در نظر گرفت. در واقع ایران منطقه خاکستری را با شاخص‌های رئالیسم تدافعی در منطقه طراحی و پیاده‌سازی نموده است. عبارت دیگر ایران با اتخاذ این استراتژی نه الزاماً دنبال کسب قدرت و بسط هژمونی خود در منطقه بلکه به بیشتر دنبال تامین و افزایش امنیت (که آن را به واسطه نفوذ آمریکا در فضای پیرامونی خود در معرض تهدید تلقی می‌کرده) بوده است. از همین‌رو استراتژی منطقه خاکستری ایران در عین اینکه ظاهری تهاجمی از خود نشان می‌دهد (و از ابزارهای تهاجمی^۱ نیز بهره می‌گیرد) اما در تصویری دقیق‌تر، اساساً در راستای «تامین

۱. همانطور که شرح آن رفته است رویکرد ایران در برابر مداخله‌گران خارجی، متأثر از تشویش از دست دادن امنیت و تلاش برای ایجاد و بسط امنیت بوده است. در واقع آبشخور رویکرد ایران در منطقه، «تدافعی» است و سازگاری بسیار نزدیک‌تری با مولفه‌های «رئالیسم تدافعی» دارد. از همین‌رو زیرشاخصه‌های استراتژی ژئوپلیتیکی ایران را می‌توان بر خاسته از مدل «رئالیستی» با رویکردی «تدافعی» در نظر گرفت. عبارت دیگر ایران با اتخاذ این استراتژی نه الزاماً به دنبال کسب قدرت و بسط هژمونی خود در منطقه بلکه به بیشتر دنبال تامین و افزایش امنیت بوده است.

امنیت» و نه «کسب و افزایش قدرت» قابل مشاهده است؛ چراکه قدرت کنونی ایران در برابر ابرقدرتی چون ایالات متحده اساساً اجازه عرض اندام و حتی اندیشه برتری را به آن نخواهد داد. در چنین وضعیتی بدیهی است که ایران تقابل با ایالات متحده را صرفاً در راستای تامین امنیت خود تعریف نماید. بنابراین در مفهوم منطقه خاکستری که ایران در پیش گرفته، اثرات رئالیسم تدافعی مشهودتر از رئالیسم تهاجمی است.

پ- منطقه خاکستری

در رقابت‌های ژئوپلیتیکی امروزی، مفهوم نوین و پیچیده «منطقه خاکستری»^۱ رفته‌رفته در حال تبدیل شدن به یکی از بحث‌برانگیزترین چالش‌های ژئوپلیتیکی غرب به رهبری ایالات متحده در امنیت بین‌الملل مطلوب آنها است. پژوهشگران این حوزه با تاکید بر اینکه روش منطقه خاکستری مورد توجه و کارآمد برای «قدرت‌های متوسط»^۲ مانند روسیه، ایران و چین و نه قدرت‌های اصلی یا یک ابرقدرت است، مدعی هستند که این کشورها بوسیله آن توانسته‌اند ابزارها و راهکارهایی را بکار گیرند تا بدون برانگیختن حساسیت قدرت‌های بزرگ، منافع امنیتی- سیاسی خود را محقق نمایند (Mazarr, 2015). این مبحث در آمریکا بعنوان اصلی‌ترین کشوری که از این راهبرد اتخاذ شده توسط ایران، روسیه و چین دچار آسیب‌پذیری شدید شده است، بعنوان یکی از جدی‌ترین چالش‌های امنیتی این کشور مطرح شده است (CSIS, 2018). با توجه به التهاب شدید و افزایش تزاخم ژئوپلیتیکی در منطقه جنوب غرب آسیا بویژه پس از ظهور داعش و درگیر شدن ایران و روسیه در مقابل بلوک آمریکا و هم‌پیمانان آن، بهره‌مندی از این روش بیش از پیش کارایی خود را بروز داده و زنگ خطر را برای آمریکا که از روش منطقه خاکستری ضربه زیادی خورده، به صدا درآورده است.

«منطقه خاکستری» برخلاف نام آن که تصویری از اشاره به یک فضای عینی را در ذهن شنونده تداعی می‌کند، نه تعریفی جغرافیایی بلکه یک «رویکرد»^۳ جنگی مبتنی بر مزایای ژئوپلیتیکی است (McCarthy, 2019). ترکیب واژگانی «Gray Zone» برای نخستین

1. Gray Zone
2. Middle Powers
3. Approach

بار در سال ۲۰۱۵ توسط دریادار «فیلیپ کاپوستا»^۱ یکی از فرماندهان ستاد فرماندهی عملیات ویژه ایالات متحده^۲ بطور رسمی بکار گرفته شد (Kapusta, 2015) اما در سال‌های اخیر اندیشکده‌ها و برخی دانشگاه‌های آمریکایی از عنوان «Gray Zone» با مفهومی چارچوب‌بندی شده بهره گرفته‌اند. در استراتژی منطقه خاکستری، شکست دشمن هدف اصلی در نظر گرفته نمی‌شود بلکه آنچه در راس اهداف تعریف می‌گردد، بدست گرفتن «کنترل قلمرو» مورد نظر و «پیشبرد منافع امنیتی» در این نزاع است (CNAS, 2020). همچنین پیشوندهای مورد استفاده برای این ترکیب تاکنون پرشمار و گوناگون بوده است که این مساله خود ناشی از تازگی این مفهوم و ناتوانی در رسیدن به اجماعی فراگیر در میان پژوهشگرانی است که در حال مطالعه و چارچوب‌بندی آن هستند. لذا در بکارگیری عبارت «منطقه خاکستری» بسته به هدف استفاده و منظور پژوهشگر از پیشوندهای گوناگونی همچون «سیاست»^۳، «روش»^۴، «نبرد»^۵، «استراتژی»^۶، «مناقشه»^۷، «پدیده»^۸، «کارزار»^۹ و ... استفاده می‌شود. «منطقه خاکستری» اما بطور دقیق‌تر «فضایی [مفهومی و انتزاعی] بین صلح و جنگ است که در شرایطی پدیدار می‌گردد که بازیگران به گونه‌ای هدفمند اما مبهم از چندین عنصر گوناگون قدرت برای دستیابی به اهداف سیاسی - امنیتی خود استفاده می‌کنند. کیفیت این کنش‌ها به گونه‌ای است که [سطح تنش در آن] از آستانه معمول رقابت‌های عادی فراتر می‌رود اما در عین حال از رسیدن به مواجهه نظامی مستقیم و گسترده نیز خودداری می‌نماید.» (Mazarr, 2015). این رویکرد «روشی نوین است برای توصیف شرایط کشمکش‌های انسانی که از قضا، پیشینه‌ای دراز اما عنوانی جدید دارد. وضعیتی میان جنگ و صلح که در آن، بازیگران (دولتی و غیردولتی) بدون فعالیت نظامی گسترده و پایدار، به دنبال چیرگی بر رقیبان خود هستند» (Mazarr, 2015).

-
1. Philip Kapusta
 2. SOCOM
 3. Policy
 4. Method
 5. Competition
 6. Conflict
 7. Phenomenon
 8. Campaign
 9. Activity

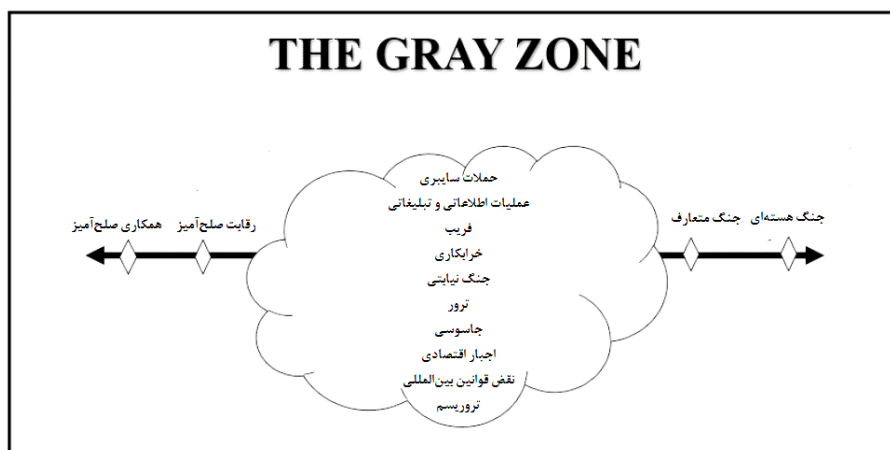
منطقه خاکستری، تلاش یا مجموعه تلاش‌هایی است با آستانه محدود^۱، فراتر از حالت دائمی بازدارندگی و اطمینان از وضعیتی پایدار که سعی در دستیابی به اهداف امنیتی مشخصی دارد و رسیدن به این هدف را بدون استفاده مستقیم و قابل توجه از زور دنبال می‌نماید. بازیگر (کنش‌گر) منطقه خاکستری قصد دارد تا اقدامات خود را در مقیاسی مشخص و با اندازه‌گیری دقیق عملی نماید تا با قرار گرفتن در حدی پایین‌تر از یک اقدام نظامی، طرف مقابل را در وضعیت «اجبار»^۲ و یا «اضطرار» قرار دهد. هدف چنین رویکردی جلوگیری کردن از رخ دادن درگیری‌های بزرگ، مناقشه‌های آشکار و رودررو و نقض نامشخص و غیرقابل تصریح قوانین و هنجارهای بین‌المللی است. این مشخصه‌ها می‌تواند انتخاب اقدامات خاصی مانند حمله سایبری غیرقابل انکار یا ایجاد حضور واقعی در یک منطقه (یا ناحیه دریایی)^۳ را شامل شود که به شکل‌گیری سرشت یک کارزار منطقه خاکستری در طول زمان کمک کند. غالباً کنش‌گر منطقه خاکستری، سلسله اقدامات تهاجمی را همراه با دوره‌های تناوبی آرامش دنبال می‌نماید که برای «رفع نگرانی‌های منطقه‌ای» در مورد فعالیت‌های خود طراحی کرده است؛ بنابراین هم در اقدامات خاص و هم در ساختار کلی آنها، کارزار منطقه خاکستری به گونه‌ای طراحی می‌شود که مدعای طرف مقابل (مدافع) را که مورد تجاوز آشکار قرار گرفته است، با اطمینان انکار نمایند که این حربه در کارگر افتادن «تهدید بازدارنده»^۴ از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (Morris, 2019: 13). بنابراین بازیگر منطقه خاکستری در پی آن است که تا جای ممکن از عبور کردن از «آستانه تحمل» حریف خودداری نماید تا این تقابل منجر به جنگ نشود (Green, 2017). اجرای عملیات در منطقه خاکستری به مهارت بسیار بالا و درک روشنی از «خطوط قرمز» نیاز دارد؛ زیرا خطوط بین جنگ و صلح در آن بسیار مبهم است و رقابت در سطوح بین همه ابزارها و لوازم قدرت ملی رخ می‌دهد. کشورهای ضعیف معمولاً هنگامی که توسط کشورهای قوی‌تر که دارای مزیت‌های نظامی قابل توجهی هستند به

1. Bounded Threshold
 2. Coercion
 3. Maritime Area
 4. Deterrent Threat

چالش کشیده می‌شوند، به منطقه خاکستری روی می‌آورند (McCarthy & Moyer, 2019: 23).

برای تحلیل دقیق جایگاه منطقه خاکستری، می‌توان ابتدا آن را بر روی یک «طیف» قرار داد و پس از مکان‌یابی این استراتژی در طیفی گسترده از «همکاری سیاسی» تا «جنگ تمام‌عیار»، با ورود به عمق مبحث منطقه خاکستری، طیف درونی آن را نیز کاوش نمود. بنابراین، استراتژی منطقه خاکستری در میانه وضعیت جنگ و صلح قرار می‌گیرد یعنی می‌توان منطقه خاکستری را درست در وسط طیفی قرار داد که آغاز آن «همکاری صلح‌آمیز» قرار دارد و در انتها به «جنگ هسته‌ای» ختم می‌شود.

شکل ۱- تعریف منطقه خاکستری

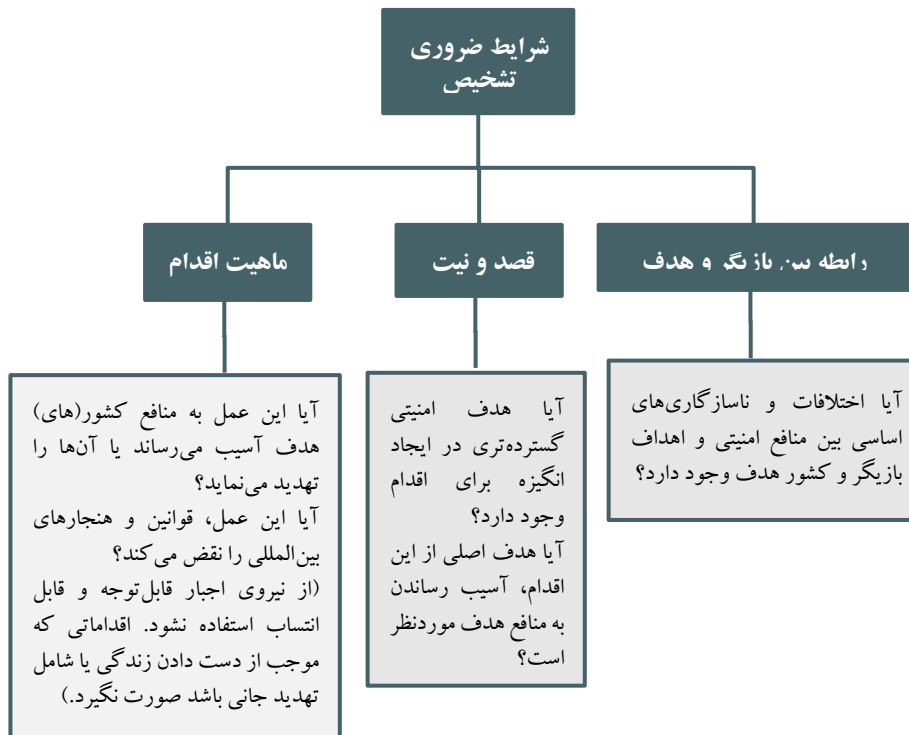
(McCarthy & Moyer, 2019)

هیچ شرط واحدی وجود ندارد که بتواند بدون در نظر گرفتن «بازیگر»^۱ یا «زمینه»^۲، عملی را بعنوان «خاکستری» تشخیص دهد. با استفاده از تعاریف و نمونه‌هایی از اقدامات منطقه خاکستری، می‌توان سه ویژگی اساسی یعنی ۱- ماهیت اقدام، ۲- قصد و ۳- رابطه بین بازیگر و هدف را مورد بررسی قرار داد که شناسایی زمینه می‌تواند برای ساماندهی^۳

1. Actor
2. Context
3. Systemize

طبقه‌بندی آنچه در داخل یا خارج از «منطقه خاکستری» وجود دارد، مورد استفاده قرار گیرد (Bragg, 2016).

شکل ۲- ویژگی‌های اساسی و شرایط ضروری تشخیص منطقه خاکستری

(Bragg, 2016)

زیر شاخصه‌های منطقه خاکستری

منطقه خاکستری دارای زیرشاخصه‌هایی به شرح زیر است:

الف- عمدی بودن، جنبه‌ای است که در این رقابت می‌تواند مورد توجه قرار گیرد (Hicks, Schaus, & Matlaga, 2018) که برخاسته از نیت کنشگر در طراحی و اقدامی است که بر اساس اهداف مورد نظر قصد دارد استراتژی خود را در پیش گرفته و اجرا نماید.

1. Intentionality

ب- عنصر ابهام^۱ بعنوان یکی از جنبه‌های اصلی رقابت منطقه خاکستری در نظر گرفته می‌شود. فعالیت‌های پوششی مانند استفاده از پراکسی‌ها (نیروهای نیابتی) یا اقدامات پنهانی و سوء استفاده مبهم (و بدون هرگونه اعلام رسمی و شفاف) از تعهدات امنیتی از مصداق‌های آن است (Hicks, Schaus, & Matlaga, 2018: 44). تقریباً در تمامی مباحث مربوط به بررسی ماهیت منطقه خاکستری، بر جنبه «ابهام» تاکید می‌گردد و برخی از پژوهشگران مستقیماً این مفهوم را در تعاریف خود وارد می‌کنند (پژوهشگرانی همچون برنلدز، کاپوتزا^۲، وُتل^۳، بارنو^۴ و بنساحل^۵) (Bragg, 2016).

پ- ماهیت چندبعدی^۶ و متنوع تهدیدات منطقه خاکستری از دیگر نکات برجسته این رویکرد است که در آن از همه ابزارهای در اختیار دولت- نظامی و غیرنظامی - و حتی بخش خصوصی برای پیشبرد استراتژی‌های رقابتی در نزاع منطقه خاکستری استفاده می‌شود (Hicks, Schaus, & Matlaga, 2018: 44).

ت- ویژگی مشترک فعالیت‌های منطقه خاکستری این است که آثار آن بطور تدریجی و با گذشت زمان آشکار می‌شوند. این روش به هیچ‌عنوان با اقدامات جسورانه و همه‌جانبه برای دستیابی به اهداف مورد نظر و بطور آنی و یا در یک مرحله مشخص همراه نیست (Morris, 2019: 3).

ث- خصیصه حیاتی دیگر منطقه خاکستری که شامل برخی فعالیت‌ها در این حوزه می‌شود، ناتوانی در نسبت‌دادن^۷ اعمال انجام شده به گروه یا کشوری خاص و مشخص است. بیشتر فعالیت‌های منطقه خاکستری شامل اقداماتی است که مهاجم یا کنشگر قصد دارد نقش [حقیقی] خود را حداقل تا حدی پنهان نماید. این امر به سادگی با درپیش گرفتن روش «انکار» از سوی مهاجم و سلب مسئولیت از خود میسر می‌گردد (Morris, 2019: 3).

1. Ambiguity
2. Kaputsa
3. Votel
4. Barno
5. Bensahel
6. Multidimensional
7. Lack of Attributability.

(رابطه بین اقدامات یک بازیگر غیردولتی و یک دولت کشور با هدف عملی نمودن خواسته‌های آن دولت و یا با توجیه استفاده از زور در دفاع از خود در برابر دیگری).

ج- ویژگی دیگر تهاجم منطقه خاکستری این است که حتی اگر برای ممانعت از پاسخ طرف مقابل بخواهد در زیر آستانه‌های کلیدی باقی بماند، از خطر تشدید تنش^۱ بعنوان اهرم فشار استفاده می‌نماید. کمپین‌های منطقه خاکستری به گونه‌ای طراحی شده‌اند که در زیر آستانه واکنش نظامی بزرگ مقیاس باقی بمانند اما آنها همچنین غالباً (و حتی متناقض) به صراحت از وجود خطر اقدام نظامی خشن تر بعنوان یک اهرم فشار در تشدید تنش بهره می‌برند که این مساله، بازدارندگی را پیچیده تر می‌کند.

چ- در نهایت؛ کارزار منطقه خاکستری، نقاط آسیب‌پذیر خاصی را در کشورهای مورد نظر هدف قرار می‌دهد که می‌تواند شامل موارد زیر باشد: ایجاد نزاع و قطبیت سیاسی، شکاف‌های اجتماعی (از طریق همراه کردن گروه‌های قومی که با کنش‌گر منطقه خاکستری همسویی دارند)، رکود اقتصادی (که منجر به احساس نیاز به کالا و یا منابع پدیدار شود و نارضایتی و شورش در پی داشته باشد) و تضعیف ظرفیت‌های نظامی و شبه نظامی (Morris, 2019: 4).

شکل ۳- زیرشاخصه‌های رقابت در منطقه خاکستری

ماهیت چندبعدی	استفاده از همه ابزارهای در اختیار دولت (ابزارهای نظامی و غیرنظامی) و حتی بخش خصوصی برای پیشبرد استراتژی‌های رقابتی
عمدی بودن	برخاسته از نیست کنش‌گر در طراحی و اقدامی است که بر اساس اهداف موردنظر قصد دارد استراتژی خود را در پیش گرفته و اجرا نماید
متمرکز بر نقاط آسیب‌پذیر	ایجاد نزاع و قطبیت‌های سیاسی، شکاف‌های اجتماعی رکود اقتصادی و تضعیف ظرفیت‌های نظامی و شبه‌نظامی
خطر تشدید تنش	خودداری از تهدید منافع حیاتی برای جلوگیری از رویارویی مستقیم
ناتوانی در انتساب	شامل اقداماتی که مهاجم یا کنشگر قصد دارد نقش [حقیقی] خود را حداقل تا حدودی پنهان نماید
تدریجی بودن فعالیت‌ها	عدم در پیش گرفتن اقدامات جسورانه و همه‌جانبه برای دستیابی به اهداف مورد نظر و به طور آنی و یا در یک مرحله مشخص
ابهام‌آمیز	بکارگیری فعالیت‌های پوششی مانند استفاده از پراکسی‌ها (نیروهای نیابتی) یا اقدامات پنهانی و سوءاستفاده مبهم (و بدون هر گونه اعلام رسمی و شفاف)

شاخصه‌های رقابت در «منطقه خاکستری»

1. Risk of Escalation

با این اوصاف در نهایت، ابزارهای ویژه‌ای برای پیاده‌سازی اهداف کنش‌گر(ان) در دل کارزار منطقه خاکستری نیاز است تا بتوان به نتایج مطلوب رسید. این ابزارها و تکنیک‌های عملیاتی منطقه خاکستری را می‌توان به چهار رده و ذیل عنوان‌هایی که بر اساس هر یک، دستورالعمل مشخصی را بطور جزئی و عملیاتی پیاده‌سازی نمود، تعریف کرد. این چهار گروه اصلی عبارتند از: حوزه‌های «سیاسی»، «نظامی»، «اقتصادی» و «اطلاعاتی - روایتی». همچنین به لحاظ «مکانی»، منطقه خاکستری نیازمند زمینه و بستری است که بتواند از ابزارهای این حوزه بهره‌مند شود. با شناخت مکان‌هایی که استراتژی منطقه خاکستری در آنها به صورت عینی قابلیت پیاده‌سازی و اجرایی شدن دارد، می‌توان از پتانسیل‌های جغرافیایی برای بکارگیری و یا حتی خنثی‌سازی استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکستری بهره‌مند شد. این مناطق جغرافیایی در شکل شماره ۴ آورده شده‌اند (شکل شماره ۴).

شکل ۴- مناطق جغرافیایی که استراتژی منطقه خاکستری در آنها بصورت عینی قابلیت پیاده‌سازی و اجرایی شدن دارد

یافته‌های پژوهش

استراتژی ژئوپلیتیکی ایران؛ «ژئوپلیتیک مقاومت» یا «منطقه خاکستری»

چیرگی باورهای ایدئولوژیک، غالباً مانع جدی گرفتن و یا اهمیت تحلیل سویه‌های دقیق برخی عبارات و مفاهیم می‌شود. این شعارزدگی، نمود خود را در بکارگیری ترکیب «محور مقاومت» در ادبیات ایدئولوژیک ایران نیز نشان داده است به شکلی که به ندرت می‌توان تعریفی منسجم و دقیق از این عبارت و هدفی که در پیش دارد، یافت. تبارشناسی این ترکیب واژگانی نشان می‌دهد اصطلاح «محور مقاومت اسلامی» نخستین بار توسط روزنامه لیبیایی «الزحف الاخضر» در برابر اصطلاح «محور شرارت» رئیس جمهور اسبق آمریکا، جورج دبلیو. بوش، بکار گرفته شده است. اما این ترکیب واژگانی رفته‌رفته در ادبیات ایدئولوژیک ایران بعنوان کشور داعیه‌دار مقابله با آمریکا و اصلی‌ترین مخالف حضور آن در منطقه پس از حمله به افغانستان (سال ۲۰۰۱) و عراق (سال ۲۰۰۳) در راستای یکپارچه‌سازی نیروهای شیعی هم‌سوی سیاسی - مذهبی با ایران در منطقه، بیشتر بکار گرفته شد. به گونه‌ای که امروزه «ژئوپلیتیک مقاومت» یک ائتلاف ژئوپلیتیکی منطقه‌ای مرکب از مجموعه بازیگران دولتی شامل کشورهای ایران، سوریه و عراق و سازمان‌های غیردولتی مانند حزب الله لبنان، حماس، جهاد اسلامی فلسطین و جنبش شیعیان حوثی‌های یمن خوانده می‌شود (بصیری و مجیدی نژاد، ۱۳۹۶) که دارای منافع مشترک ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیک می‌باشند و ایران با پشتیبانی سیاسی، اقتصادی و نظامی از آنها در قلب این محور قرار دارد. توضیح اینکه سرنگونی حکومت صدام حسین در عراق در سال ۲۰۰۳ و پدیدار شدن خلا قدرت در منطقه، مناسب‌ترین فرصت ممکن برای ایران بود تا بتواند علاوه بر زمینه‌سازی برای پرهزینه کردن حضور یک بازیگر خارجی در همسایگی‌اش، در راستای بسط قدرت نفوذش دست به احیای مسیری زند که مدت‌ها برای ایجاد پل گذرگاهی مناسب از تهران به بیروت، در پی آن بود.

اگرچه ایران حساسیت‌های ژئوپلیتیکی خود را از ابتدای انقلاب اسلامی و با پشتیبانی از گروه‌های فلسطینی و لبنانی آغاز کرده بود اما حمله آمریکا به عراق بستر ساز زمینه‌ای شد تا ایران بر روی زمین، نفوذ خود را از جنبه‌های گوناگون آغاز نماید. این فرایند نفوذ و قلمرو سازی ژئوپلیتیکی، اگرچه به سرعت در دستور کار قرار گرفت اما در واقع ناگزیر و واکنشی و دفاعی بود که در عین حال بسیار تدریجی و با لوازم خاصی اجرایی شد. بدین ترتیب ایران استراتژی ژئوپلیتیکی ویژه‌ای را در دستور کار قرار داد که اگرچه با تاکید بر

سویه‌های مذهبی و تلاش برای همراه‌سازی کشورهای درگیر در منطقه، آن را «محور مقاومت» نامید اما ایالات متحده بر اساس خوانش خود، آن را «منطقه خاکستری» نامگذاری کرد. نفوذ و قلمروسازی ژئوپلیتیکی ایران در یال غربی خود یعنی عراق، سوریه و لبنان (و با شدتی کمتر در یمن)، جبهه غرب و هم‌پیمانان آن را بر آن داشت تا با تحلیل شیوه قلمروسازی ژئوپلیتیکی ایران در جغرافیای مذکور که در قالب «تشکیل»، «سازمان‌دهی» و «پشتیبانی» از نیروهای نیابتی، اثرگذاری بر سپهر سیاسی عراق، سوریه، لبنان و ... حتی تقابل مستقیم با غرب در میدان جنگ در سوریه تجلی یافته بود، بکوشند تا نفوذ ژئوپلیتیکی ایران را به هر شکل ممکن مسدود سازند. این محور که از ایران آغاز و با گذر کردن از عراق و سوریه به لبنان و فلسطین می‌رسد، سرشتی «تدافعی»، «شیعی» و «ضد آمریکایی-اسرائیلی» دارد. در این گذرگاه، ایران با اتکا به گروه‌های خُرد و غیردولتی و پررنگ نمودن خطوط اشتراک و چشم‌پوشی از نقاط افتراق، جوامعی با اشتراک‌های نسبی در سراسر جنوب غرب آسیا به واسطه یکپارچگی تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی بسیج نموده، بطوری که گستردگی آن رفته‌رفته از جنوب شبه‌جزیره عربستان تا سواحل مدیترانه در حال افزایش است. از همین روی ژئوپلیتیک مقاومت را می‌توان در چارچوب ژئوسکتاریانیسم^۱ (ژئو-فرقه‌گرایی) نیز تعریف نمود که با تشکیل اتحادی شیعی در جغرافیایی مشخص، محدود، نسبتاً پیوسته و مبتنی بر فرقه‌هایی گوناگون، به رویارویی با اتحاد فرقه‌ای سنی-جهادی می‌پردازد (Bokhari, 2012).

تزامم منافع در این منطقه بویژه تزامم منافع ایران و ایالات متحده که بیشتر در عراق و سوریه و حتی خلیج فارس نمود یافته است، نشان می‌دهد چارچوب ژئوپلیتیک مقاومت یا از منظر پژوهشگران غربی، منطقه خاکستری کاملاً با ویژگی‌های خاص فعالیت‌های ایران در منطقه سازگاری دارد و قابل تفسیر می‌باشد. در نهایت باید به نقاط افتراق این دو ترکیب واژگانی دقت داشت که محور مقاومت، اشاره‌ای جغرافیایی به مناطقی است که اهدافی ایدئولوژیک و ژئوپلیتیکی را دنبال می‌کند، حال آنکه منطقه خاکستری، نه الزاماً نمودی جغرافیایی از یک استراتژی بلکه مجموعه‌ای از تاکتیک‌هایی است که با بهره‌مندی از ابزارهای خاص، در راستای تحقق منافع ژئوپلیتیکی در عرصه‌های جغرافیای استراتژیک است.

1. Geosectarianism

در واقع رویکرد تهران به فعالیت‌های منطقه خاکستری این امکان را برای ایران فراهم می‌آورد تا ضمن مدیریت ریسک، محدود کردن پتانسیل تشدید تنش و جلوگیری از جنگ، از دشمنانش به نفع خود استفاده کند. در ادبیات ژئوپلیتیکی متاخر، استراتژی منطقه خاکستری، «ژئوپلیتیک چریکی»^۱ نیز نامیده می‌شود که به منزله رویکردهایی است که توسط کشوری ضعیف علیه قوی‌ترها مورد استفاده قرار می‌گیرد (Galeotti, 2015: 4). در نزاع منطقه خاکستری، شکست دشمن، هدف اصلی در نظر گرفته نمی‌شود بلکه آنچه در راس اهداف تعریف می‌گردد، «بدست گرفتن کنترل قلمرو» مورد نظر و «پیشبرد منافع امنیتی» در این نزاع است (CNAS, 2020: 6). بر همین اساس برای عملی نمودن این اهداف، برنامه‌ریزی منطقه خاکستری ایران مبتنی بر طراحی کمپین حول محورهای زیر است: ۱- انعطاف‌پذیری تاکتیکی، ۲- فریب، ابهام و صبر، ۳- استفاده متقابل، متناسب و سنجیده از زور، ۴- به درازا کشاندن تنش بجای تشدید سطح نزاع‌ها، ۵- مدیریت سرعت و دامنه عملیات، ۶- متنوع‌سازی و گسترش گزینه‌ها و ۷- پخش و محاصره کردن دشمنان (Eisenstadt, 2020). (شکل شماره ۵)

شکل ۵- بنیان‌های طراحی استراتژی منطقه خاکستری ایران

در استراتژی منطقه خاکستری ایران، «رویکرد»ها دارای اولویت بر «رخداد»ها هستند. چهار رخداد مهم که تاثیری چشمگیر بر قوام و اجرای استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکستری ایران داشته‌اند عبارتند از:

الف- حمله آمریکا به عراق - ۲۰۰۳: این واقعه در حقیقت برگ نخست از دفتر استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکستری ایران است که نقش پارامتر **سیاسی** در آن پر رنگ‌تر از سایر اجزای منطقه خاکستری می‌باشد. حمایت همه‌جانبه ایران از گروه‌های شیعی و نفوذ در ساختار سیاسی عراق با هدف ایجاد معماری سیاسی مطلوب ایران در این کشور از مهم‌ترین نمودهای استراتژی منطقه خاکستری ایران در این مقطع زمانی است.

ب- جنگ ۳۳ روزه اسرائیل و لبنان - ۲۰۰۶: این رخداد یکی از کلیدی‌ترین وقایع استراتژی منطقه خاکستری ایران در راستای «شتاب‌بخشی»، «تایید» و «آزمودن» این استراتژی در نظر گرفته می‌شود. در واقع این جنگ، سنگ محکی برای ارزیابی کارکرد یکی از مهم‌ترین بازوهای ژئوپلیتیکی ایران یعنی حزب‌الله لبنان بود که نشان داد استراتژی ژئوپلیتیکی ایران به ثمر نشسته و در حال شتاب گرفتن است (رئیس‌نژاد، ۱۳۹۹). این رخداد علاوه بر «تحکیم» عمق استراتژیک ایران، تاثیر شگرف و گسترده‌ای بر گروه‌های شیعه منطقه داشت و نفوذ ایران بر آنها را تقویت نمود، به گونه‌ای که می‌توان آن را زمینه قدرت‌یابی سیاسی این گروه‌ها در آینده نامید. همزمان به چالش کشیده شدن بازدارندگی اسرائیل بعنوان جدی‌ترین تهدید منطقه‌ای ایران، از دیگر آثار این جنگ در نظر گرفته می‌شود.

پ- بهار عربی - ۲۰۰۹: خیزش فراگیر عربی در منطقه، اگرچه ابتدا مورد استقبال ایالات متحده قرار گرفت اما رفته‌رفته نشانه‌های اقبال مردم این کشورها به گروه‌های اسلام‌گرا، موجب غافلگیری آمریکا شد. مهم‌ترین شاخصه منطقه خاکستری ایران در این برهه، پارامتر **اطلاعاتی-روایتی** است. ایران با ارائه روایت مطلوب خود با عنوان «بیداری اسلامی» تلاش کرد خوانشی متفاوت و هدفمند از این تحولات ارائه نماید تا راه برای پیشبرد اهداف این کشور گشوده شود.

ت- بحران سوریه و ظهور داعش - ۲۰۱۱ و ۲۰۱۴: مرحله پایانی و مهم‌ترین عرصه میدانی برای حضور عملیاتی ایران و پیشبرد استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکستری را می‌توان بحران سوریه و متعاقب آن ظهور داعش و تسخیر موصل نامید. این برهه که سرشار از جنگ و خونریزی بود، فرصتی اساسی برای ایران پدید آورد تا اتصال جغرافیایی تهران به بیروت را از گذرگاه بغداد و دمشق محقق نماید و سودای همیشگی ایران برای افزایش عمق استراتژیک و دسترسی مستقیم به اسرائیل را عملی کند. بر همین اساس پارامتر نظامی-اقتصادی در این برهه اصلی‌ترین شاخصه استراتژی منطقه خاکستری در کنار بهره‌مندی ویژه از پتانسیل‌های فرهنگی-مذهبی است. این دو رخداد در واقع توجیه‌کننده استراتژی ایران در منطقه و متکی بر الزامات دفاعی بوده است.

ابزارهای پنج‌گانه «منطقه خاکستری» ایران

رویکرد چیره در استراتژی منطقه خاکستری ایران، رویکرد «امنیت؛ برای همه یا هیچ کس» است. ایران تا جای ممکن در تلاش است با اتکا بر گروه‌های غیردولتی در سراسر منطقه، ثبات منطقه را به هر شکل ممکن تامین نماید اما در صورت ورود عنصری خارجی که قصد نفوذ غیرسازنده به منطقه را داشته باشد و داعیه هژمونی ایران را تحت تاثیر قرار دهد، ناامنی را به شکلی فزاینده تشدید می‌نماید تا عرصه را برای عنصر خارجی و شرکا و همراهان آن به شدت تنگ نماید. این استراتژی در افزایش نفوذ ژئوپلیتیکی ایران در منطقه، بهره‌مندی حداکثری از بسترهای جغرافیایی و امنیت‌ساز از طریق تشدید ناامنی در خارج از مرزهای ایران تاکنون اثربخش و کارآمد بوده است. از نظر آمریکا پیشران‌های این استراتژی، «دوگانه» و متأثر از «ژئوپلیتیک» و «ایدئولوژی» است (Vatanka, 2018: 41). با این حال در مورد ایران، نقش پیشران ژئوپلیتیکی پررنگ‌تر است و بر همین اساس هدف استراتژی منطقه خاکستری ایران، ارتقای جایگاه این کشور در سطح منطقه و تغییر بنیادین ژئوپلیتیک خاورمیانه‌ای بزرگ‌تر است (Eisenstadt, 2020: 2). علاوه بر ابزارهای اصلی اشاره شده در منطقه خاکستری می‌توان حوزه فرهنگی-مذهبی را نیز به چهار حوزه اصلی منطقه خاکستری اضافه نمود. در واقع ایران با بهره‌گیری از پتانسیل خاص خود در حوزه فرهنگی-مذهبی و بر اساس نوع بافتار و ساختار جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ... که در آن قرار دارد، شیوه مختص خود را در پیش گرفته و عملیات

خود را اجرا می‌کند. اما حوزه‌های اصلی استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکستری ایران بر اساس ابزارهای پنج‌گانه فارغ از توالی و توجه به رخداد‌های منطقه‌ای، شامل موارد زیر است که هر یک به تفصیل مورد بررسی و مکاشفه قرار می‌گیرد:

الف- ابزار سیاسی

- تلاش برای استقرار یک دولت نزدیک به ایران در عراق پس از حمله آمریکا به این کشور و پشتیبانی از نیروهای سیاسی در این کشور همچون سازمان بدر؛
 - پشتیبانی سیاسی قاطع از حکومت بشار اسد در پی بحران سوریه و تلاش همه‌جانبه برای استقرار نظام سیاسی کنونی سوریه؛
 - پشتیبانی از جنبش انصارالله یمن موسوم به حوثی‌ها در بحران یمن در راستای ایجاد موازنه در مقابل عربستان سعودی،
 - پشتیبانی سیاسی از گروه‌های سیاسی و شبه‌نظامی نزدیک به ایران در لبنان بویژه حزب الله لبنان بعنوان نزدیک‌ترین بازیگر منطقه به اسرائیل.
- ایران در بعد سیاسی غالباً از طریق تقویت گروه‌های شبه‌نظامی نفوذ سیاسی خود را آغاز می‌نماید؛ به شکلی که ابتدا با تجمع و سازماندهی این گروه‌ها، ائتلافی مقدماتی را شکل می‌دهد و سپس در فرصتی مناسب زمینه را برای قرارداد این گروه‌ها که حالا به سازمان‌هایی قوام‌یافته تبدیل شده‌اند در ذیل ساختارهای قانونی کشور مورد نظر هموار می‌نماید. این سازمان‌ها از این طریق به ارکان نظام‌های سیاسی کشورهای خود راه یافته و نقش آفرینی می‌کنند. حزب الله لبنان، سازمان بدر عراق و در مورد اخیر نیروهای بسیج مردمی عراق موسوم به حشدالشعبی، نمونه‌ای از این رویکرد به شمار می‌روند.
- ایران در کنار ساختارسازی سیاسی، اغلب در راستای ایجاد شبکه‌های خدمات اجتماعی برای شرکای خود، بودجه و ظرفیت سازمانی را نیز فراهم می‌نماید. این موارد بویژه در مناطق درگیر جنگ که در آنها فعالیت دولت متوقف شده است صورت می‌گیرد که ارائه خدمات اولیه و بسیار مهم آموزشی، پزشکی و بشردوستانه را شامل می‌گردد. گروه‌هایی که در صحنه درگیری‌ها می‌توانند این نیازهای اساسی را برای مردم تامین کنند، قادر خواهند بود وفاداری و پشتیبانی مردم منطقه را حتی در بین افرادی که تمایلات و پیوستگی ایدئولوژیکی برای اهداف گروه‌ها ندارند را بدست آورند (Wehrey, 2009: 7).

ب- ابزار اقتصادی

ایران بسیاری از شرکای خود را تامین مالی می کند که این مساله می تواند برای پشتیبانی از کلیه فعالیت های آنها در حوزه های گوناگون مورد استفاده قرار گیرد. علاوه بر این، کمک های مالی می تواند به خوداتکایی این گروه ها نیز کمک کند؛ گروه هایی که منابع بیشتری در اختیار دارند می توانند کارهای پرشمارتری نسبت به رقبایی با بودجه ضعیف انجام دهند و به نوبه خود برای فعالیت های بیشتر و بکارگیری نیروهای جدید در کنار جذب بودجه بیشتر، توانمندتر خواهند بود (Wehrey, 2009: 7). علاوه بر حمایت های سیاسی، ایران به لحاظ اقتصادی نیز کمک های قابل توجهی به هم پیمانان منطقه ای خود کرده است. از آنجا که اقتصاد مهم ترین دینامیک پیشبرنده نفوذ است، کمک های ایران به کشورهای منطقه بویژه سوریه بعنوان مهم ترین گذرگاه ژئوپلیتیکی برای بسط عمق استراتژیک مورد توجه است. (جدول ۱)

جدول شماره ۱- کمک های اقتصادی ایران به گروه های موردنظر منطقه ای^۱ طی سال های ۲۰۰۳ تا

۲۰۱۹

شماره	کشورها/ گروه های منطقه ای پرخوردار از پشتیبانی مالی ایران	مبلغ به دلار (سالانه)
1	حزب الله لبنان	پیش از 700-800 میلیون دلار
2	سوریه	حدود 6 میلیارد دلار
3	عراق	حدود 150 میلیون دلار
4	گروه های یمنی	حدود 20 میلیون دلار
5	گروه های فلسطینی	حدود 140 میلیون دلار

(US-Treasury, 2019)

از سوی دیگر ایران با نگاه به آینده ای غیرقابل پیش بینی همچون سرنگونی احتمالی دولت بشار اسد، به خرید زمین در سوریه مبادرت نموده به شکلی که در برخی نقاط، ایران

۱. لازم به توضیح است که برخی داده ها و انتسابات در متن مانند میزان کمک های مالی ایران، صرفا ادعای نویسندگان خارجی است و نویسندگان تایید و ردی بر آنها ندارند.

کل یک محله در برخی شهرهای سوریه را خریداری کرده است. (فرانس‌مدیا، ۲۰۲۰). چنین وضعیتی در درازمدت به قدرتمندی و نفوذ ایران در سوریه حتی در صورت کنار رفتن اسد از قدرت منجر خواهد شد. بعد از آغاز بحران در سوریه، میزان تجارت آزاد با تهران افزایش داشته و هزینه‌های گمرکی کاهشی ۶۰ درصدی به نفع تهران را شاهد بوده‌اند (ایسنا، ۱۳۹۸). سرمایه‌گذاری در سوریه فقط به واسطه پایداری و حضور دولت بشار اسد انجام نمی‌شود. ایران برخی سرمایه‌گذاری‌های مورد نظر خود را به واسطه گروه‌های شیعی مستقر در سوریه انجام می‌دهد. در عراق نیز ایران حضور خود را با تمرکز بر گسترش ارتباطات تجاری با این کشور هموار نموده است. در سال ۲۰۱۸، ایران رتبه اول روابط اقتصادی را با عراق داشته و این کشور نخستین مقصد صادراتی کالاهای ایرانی بوده است. عراق همچنین بزرگ‌ترین وارد کننده برق ایران است و در نیروگاه‌های برق نیز از گاز وارداتی ایران استفاده می‌کند (RadioFarda, 2016).

پ- ابزار اطلاعاتی - روایتی

یکی از مهم‌ترین ابزارهای نامتقارن در استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکنتری، بکارگیری عملیات اطلاعاتی، رسانه‌ای و سایبری مخرب علیه مواضع کشورهای متخاصم بخصوص ایالات متحده است. بر همین اساس رویکرد ایران به تهدیدات و فرصت‌های جدیدی که توسط فضای رسانه‌ای، مجازی و عملیات سایبری فراهم شده، ذاتاً به چشم‌انداز استراتژیک این کشور بویژه در استراتژی منطقه خاکنتری گره خورده است. این ویژگی مشخصاً به دکترین عمق استراتژیک ایران ارتباط دارد که با نفوذ به شبکه‌های جبهه نخست متخاصم در منطقه یعنی عربستان سعودی و اسرائیل و در وهله بعد نفوذ به سیستم‌های آمریکا تعریف می‌گردد. علاوه بر اتکا به توانمندی سایبری، ایران در حوزه‌های رسانه‌ای اقدامات قابل توجهی را در راستای استراتژی‌های خود عملیاتی نموده است. تاسیس شبکه‌های خبری بین‌المللی انگلیسی زبان و عرب‌زبان همچون پرس تی‌وی^۱ (در سال ۲۰۰۷)، العالم، الکوثر... و آغاز بکار شبکه‌های ماهواره‌ای سرگرم‌کننده همچون آی‌فیلم^۲ که سریال‌های تلویزیونی را به زبان عربی در سرتاسر منطقه به نمایش می‌گذارند، بخش مهمی از قدرت

1. Press TV

2. I-Film

نرم، روایت‌سازی و اطلاع‌رسانی جهت‌دار مطابق با منافع ایران در منطقه و سراسر جهان را بر عهده دارند.

در مورد عملیات‌های تهاجمی همچون جنگ سایبری نیز عملیات‌هایی هم در داخل ایران و توسط نیروی جوان و تحصیلکرده داخلی و گاهی نیز با خرید خدمات از بازیگران غیردولتی در قالب «نیروهای سایبری نیابتی غیردولتی»^۱ بکار گرفته می‌شوند، تعریف می‌گردد. بنیان تقویت توانایی‌های سایبری در ایران متأثر از دو رویداد اصلی است. نخستین رویداد، نقش حیاتی اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در رویدادهای انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ و ظهور جنبش سبز بود و دیگری حمله سایبری به تاسیسات اتمی ایران توسط ویروس اساتکس‌نت. این دو واقعه، ایران را بطور جدی بر آن داشت تا ایجاد و توسعه زیرساخت‌های حوزه سایبر را در دستور کار قرار دهد (IISS, 2019: 2). از همین روی سایبر، نقش فزاینده مهمی در محاسبات بازدارندگی تهران بازی می‌کند. این مساله با ترجیح ایران به استفاده از روش‌های مبتنی بر ابهام، تثبیت^۲ و انکارپذیری و روایت این کشور مبنی بر اینکه ایران یک قدرت نوظهور فناوری است مطابقت دارد (Eisenstadt, 2020: 2). مهم‌ترین اتهاماتی که در این مورد به ایران وارد شده است بنابر اطلاعات جمع‌آوری شده توسط CSIS شامل موارد زیر است (CSIS, 2019: 3):

- نفوذ به شبکه‌های زیرساختی چندین آژانس دولتی و ارائه‌دهندگان مهم در بحرین؛
- هدف قرار دادن کاربران LinkedIn که در نهادهای مالی، بخش‌های انرژی و دولتی در خاورمیانه فعالیت می‌کردند؛
- هک کردن سرویس‌های ارتباطی در عراق، پاکستان و تاجیکستان؛
- راه‌اندازی شبکه‌ای از وب‌سایت‌ها و اکانت‌های مجازی با هدف انتشار اطلاعات (نادرست) علیه آمریکا، اسرائیل و عربستان سعودی؛
- هک کردن تلفن همراه رئیس سابق نیروهای دفاعی اسرائیل پیش از انتخابات آوریل این کشور و هک کردن تلفن همراه «بنی گانتز»، سیاست‌مدار نامدار اسرائیلی.

1. Non-state Cyber Proxies

2. Standoff

از سال ۲۰۰۹ ایران غالباً با اتکا بر نیابتی‌های غیردولتی مانند «ارتش سایبری ایران»، سرمایه‌گذاری زیادی در توسعه و استفاده از توانمندی‌های سایبری، تبلیغات، بهره‌برداری اطلاعاتی و ایجاد اختلال در مورد اهداف خود کرده است. در واقع ایران برای دستبرد زدن به دارایی‌های معنوی (از قبیل اطلاعات و طرح‌ها) از بخش‌های صنعتی و نظامی آمریکا، بسیاری از سرویس‌های تهاجمی را بکار گرفته است تا با استفاده از نقاط ضعف سیستم‌های سایبری، در شبکه‌های اطلاعاتی آمریکا نفوذ کند (CSIS, 2019). مایکل آیزنشتاد از تحلیلگران عملیات‌های اطلاعاتی بعنوان «محور اصلی جنگ ایران» در قبال آمریکا یاد می‌کند. بنظر می‌رسد که عملیات اطلاعاتی، هم نسبتاً ارزان و هم مؤثر است و باعث می‌شود برای ایران و حتی طیف گسترده‌ای از بازیگران بالقوه که به دنبال تداوم این قبیل عملیات و مقابله‌ها هستند، جذاب باشند (CSIS, 2019). از دهه گذشته، ایران ابزارهای سایبری و آموزش‌هایی را در این زمینه به شبه‌نظامیان نیابتی تحت پشتیبانی خود از جمله حزب الله لبنان ارائه داده که توانسته است به بهبود توانایی‌های ثانویه گروه‌های نیابتی به‌عنوان یک بازیگر سایبری کمک کند. اگرچه ایران به نیروهای نیابتی خود در عرصه‌های سایبری و اطلاعاتی کمک می‌نماید اما در مسائلی همچون جنگ سوریه و نبرد با داعش، همکاری با کشوری مانند روسیه در زمینه اطلاعات و مسائل سایبری، ایران را از توانایی‌های این کشور نیز بهره‌مند نموده است (Global-Security, 2018).

ت- ابزار فرهنگی (مذهبی)

اگرچه ابزار فرهنگی- مذهبی ذیل چهار ابزار اصلی فعالیت‌های منطقه خاکستری طبقه‌بندی نمی‌شود اما بهره‌مندی حداکثری ایران از این ابزار، بخوبی اهمیت آن را اثبات می‌کند و از همین رو لزوم افزودن آن بعنوان پنجمین ابزار مهم منطقه خاکستری احساس می‌گردد. جایگاه تاریخی- فرهنگی ایران کنونی به گونه‌ای است که کماکان در جغرافیای فرهنگی ایران بزرگ، توانایی نفوذ و اثرگذاری دارد. اگرچه ایران امروز به حیث زبانی و مذهبی دچار تک‌افتادگی در بین کشورهای همسایه است اما همچنان از آبشخور تاریخ برای تاثیرگذاری بر میراث خود که در قرون اخیر از پیکره اصلی آن جدا شده است، بخوبی استفاده می‌کند. از طرف دیگر سنت استراتژیک ایران معمولاً توصیه می‌کند که از مواجهه مستقیم پرهیز و در صورت امکان از نزاع‌های قاطعانه دوری شود. در فرهنگ

استراتژیک این کشور اوج خرد، ورود به جنگی سرنوشت‌ساز و میدانی پرهزینه نیست بلکه در وهله اول، درایت در نظر گرفتن اهداف استراتژیک و اجتناب از چنین نبردی است. کارزار گام به گام منطقه خاکستری، دقیقاً نشان‌دهنده چنین رویکردی است (Mazarr, 2015: 44). ایران معاصر بعنوان کشوری با بیشترین جمعیت شیعه و زادگاه انقلاب اسلامی، بطور طبیعی خود را یک رهبر مذهبی می‌داند. در همین راستا پشتیبانی مالی و معنوی خاصی از علما و روحانیون شیعه در سراسر جهان اسلام بعمل می‌آورد و شهر قم را بعنوان یکی از مراکز اصلی برای دانشجویان تشیع ترویج می‌کند (Wehrey, 2009: 8). این تلاش‌ها عموماً با هدف ایجاد یک «جامعه مقاومت»^۱ صورت می‌گیرد که طرفدار ایران، پان‌قومی و پان‌فرقه‌گرا باشند و در تقابل با ایالات متحده و شرکای آن در خاورمیانه بویژه اسرائیل و عربستان سعودی قرار گیرند (CNAS, 2020: 3). از همین روی ایران در راستای اجرای هر چه دقیق‌تر استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکستری، از پتانسیل‌های فرهنگی - مذهبی خود و منطقه از شیوه‌های گوناگون در برهه‌های مختلف بهره برده است:

* **اسلام‌گرایی:** اگرچه بهره‌برداری از روابط فردی و گروهی که پیشتر پتانسیل آن در ایران وجود داشته، به واسطه نزدیکی مذهبی و پیوند بین اسلام‌گرایان ایرانی و هم‌تایان شیعه دوازده‌امامی در عراق و لبنان همچون سازمان بدر و حزب‌الله، شایان اهمیت بوده است اما در اینجا تاکید بر «دیگران»ی که از محدوده جغرافیایی خارج از جنوب غرب آسیا به این منطقه وارد شده‌اند مانند ایالات متحده و اسرائیل بیش از تاکید بر اختلاف با اهل تسنن، مورد توجه است. تا حدی که تمرکز بر مساله «متجاوزان غیر مسلمان»، به نزدیکی ایران با گروه‌های سنی فتح و حماس در فلسطین منجر شد.

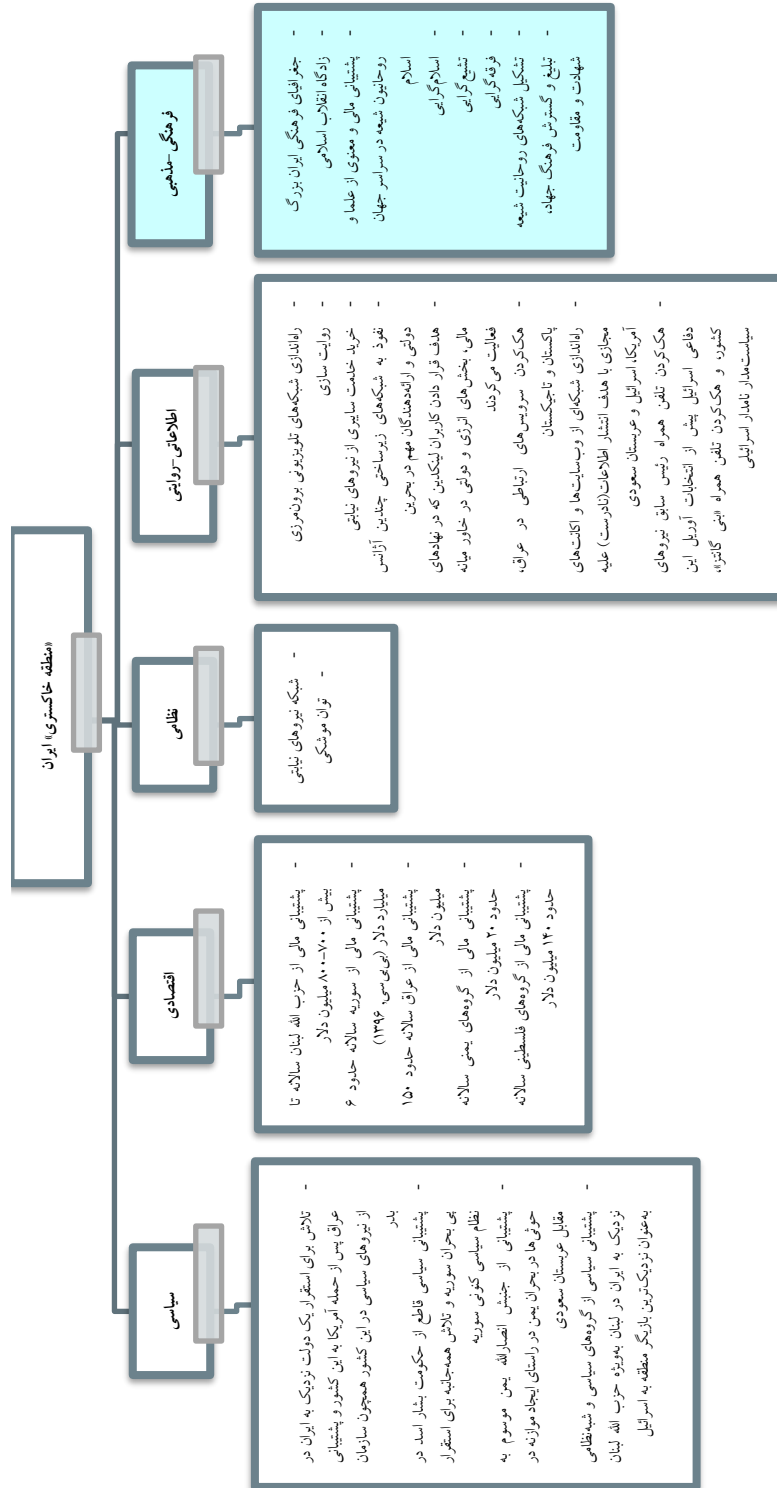
* **تشیع‌گرایی:** بالا گرفتن بحران سیاسی در عراق و جدال بین شیعیان و گروه‌های سنی برای تصاحب قدرت، ایران را رفته‌رفته از گفتمان فراگیر اسلامی دور کرد و به حمایت مستقیم از گروه‌های شیعه وا داشت.

*** فرقه‌گرایی:** در این دوره ایران با تاکید بیشتر بر حمایت از برخی اشتراکات فرهنگی - مذهبی به حمایت از فرقه‌هایی خاص در مقابل گروه‌های مخالف پرداخت. در این مرحله، تاکید مداوم بر تخاصم با متجاوزان خارجی، جای خود را به مقابله با گروه‌های افراطی سنی مذهب داده است. حمایت ایران از حوثی‌های یمن و علویان در سوریه که قرابت خاصی با مذهب شیعه دوازده امامی ندارند، شاهدهی بر این مدعا است (Vatanka, 2018: 23). از دیگر سو همراه نمودن گروه‌های غیرشیعی و ایجاد شبکه‌های نفوذ در میان دیگر جوامع هویتی مانند مسلمانان سنی غیرافراطی و برخی جوامع اقلیت مانند مسیحیان و سایر گروه‌های موجود نیز در این دوره مورد توجه قرار گرفته است که این کار در درجه اول از طریق پشتیبانی مالی صورت می‌گیرد (CNAS, 2020).

*** ایجاد بسترهای ارتباطی با جوامع شیعه و سنی خارجی با همکاری شبکه‌های روحانیت شیعه در خارج از مرزهای ایران و مشارکت در امور دینی از طریق مراکز فرهنگی ایرانی در خارج از کشور که غالباً توسط کارمندان غیر روحانی اداره می‌گردد.** ایران احتمالاً امیدوار است که در صورت حمله احتمالی به خود، چنین ارتباطاتی باعث شود تا این اجتماعات به سمت آن سوق پیدا کرده و عملیات‌های اطلاعاتی خود را در خارج از کشور تسهیل کند (Eisenstadt, 2020).

*** تبلیغ و گسترش فرهنگ جهاد، شهادت و مقاومت به منظور تقویت قدرت پایدار و ارعاب دشمنان.** ایران پیوسته سعی کرده تا دشمنان خود را متقاعد نماید که «ملت شهادت» است. ملتی که تمایل دارد در راه کشور خود کشته شود.

شکل شماره ۶- پنج حوزه اصلی استراتژی ژئوپلیتیکی ایران مبتنی بر منطقه خاکستری

ث - ابزار نظامی

از آنجا که چالش منطقه خاکستری، عنصر جدایی‌ناپذیر از رقابت گسترده‌تر ژئوپلیتیکی و استراتژیک است، بنابراین تعیین بستر استراتژیک کلی برای موفقیت، یک مؤلفه مهم هر استراتژی منطقه خاکستری به شمار می‌رود (RAND, 2019: 11). از نگاه غرب، ایران یک قدرت «ضد وضع موجود» تلقی می‌شود که بدنبال ریشه‌کن کردن نفوذ ایالات متحده در خاورمیانه، از بین بردن اسرائیل و افزایش نفوذ خود در راستای گسترش قدرت منطقه‌ای چیره است که با این حال از حمله^۱، تهاجم نظامی^۲ و تغییر رژیم هراس دارد. رهبران ایران تشخیص داده‌اند که جاه‌طلبی‌های ضد وضع موجود می‌تواند منجر به درگیری با ایالات متحده و قدرت‌های منطقه‌ای گوناگون شود که برای ایجاد تعادل بازدارنده با دشمنان ایران و تامین امنیت کشور ضروری است. بر همین مبنا ایران برای ایجاد بازدارندگی در برابر دشمنان خود دست به ایجاد یک سازه «ترکیبی» و «نامتقارن» زده است که ویژگی تعیین‌کننده آن، پدیدآوردن یک سد بازدارندگی - جنگی^۳ متشکل از موارد زیر است: ۱- نیروی دریایی چریکی که قادر به اخلال در صادرات نفت از خلیج فارس است، ۲- زرادخانه موشک و هواپیماهای بدون سرنشین که قادر به انجام حملات دقیق با برد دور هستند و ۳- نیروهای نیابتی خارجی - لژیون خارجی شیعه - که قادر به انجام عملیات [نظامی] متعارف و نامتعارف در سراسر منطقه و فراتر از آن است (Eisenstadt, 2020). بطور کلی لزوم اتخاذ چنین رویکردی از آن جهت است که بخش قابل توجهی از فعالیت‌های منطقه خاکستری در قالب «رقابت‌های ژئوپلیتیکی پیوسته»^۴ رخ می‌دهد که «تهدید مداوم»، یکی از لوازم اصلی این نبرد است (RAND, 2019).

ث - بازوهای عملیاتی و نظامی منطقه خاکستری ایران: با توجه به آنچه گذشت

مهم‌ترین بخش از بازوی عملیاتی استراتژی ژئوپلیتیکی ایران را می‌توان بخش نظامی آن و مشخصاً «شبهه نیروهای نیابتی» ایران در منطقه و اتکا بر «توان موشکی و پهپادی»

-
1. Attack
 2. Invasion
 3. Deterrence/Warfighting
 4. Ongoing Geopolitical Competition

دانست. با این حال برای ایران، اهمیت گروه‌های نیابتی شامل شبه‌نظامیان منطقه‌ای حتی از برنامه هسته‌ای و موشک‌های بالستیک نیز بیشتر است (IISS, 2019: 4).

شبکه نیروهای نیابتی

دکترین نظامی ایران که از سال ۱۹۹۲ رونمایی شده، نشان دهنده قصد این کشور در استفاده از یک ترکیب غیرمعمول از نیروهای متعارف (با تأکید بر برنامه موشکی بالستیک)، بهره‌مندی از جغرافیا و نیروی انقلابی اسلامی بوده است (IISS, 2019). ایران اشکال مختلفی از کمک‌های نظامی را به شرکای غیردولتی خود ارائه می‌دهد. این موارد که از اسلحه‌های کوچک تا سلاح‌های سنگین و فناوری‌های پیشرفته را شامل می‌شود به گروه‌های غیردولتی که اغلب به تنهایی توان و اجازه تهیه آنها را ندارند، کمک قابل ملاحظه‌ای است. ایران همچنین مسئولیت آموزش که مساله اساسی در بکارگیری سلاح و تبدیل آن به «توانایی نظامی» واقعی برای این گروه‌ها است را نیز بر عهده دارد. بر همین اساس نیروی قدس در آموزش شرکای خارجی تخصص و مسئولیت ویژه دارد. اغلب اعضای گروه‌های شریک ایران برای آموزش به داخل ایران آورده می‌شوند و در برخی موارد نیز فرصت‌های آموزش توسط ایران در داخل کشورهای همان گروه‌ها فراهم می‌گردد (Wehrey, 2009: 21).

به‌رغم تلاش‌های ایالات متحده و متحدان آن برای تضعیف اقتصاد ایران و منزوی ساختن سیاسی تهران، فعالیت‌های ایران در منطقه - اگر نتوان رو به افزایش خواند- کماکان برقرار است. این خیزش فزاینده که مشخصاً توسط شاخه نظامی برون‌مرزی سپاه پاسداران یعنی نیروی قدس عملیاتی شده است، نقش بسزایی در پیشبرد مقاصد ژئوپلیتیکی ایران بویژه در جنوب غرب آسیا ایفا نموده است. به گونه‌ای که در این مدت، «اندازه» و «توان» نیروهای شبه‌نظامی تحت پشتیبانی ایران در عراق، سوریه، لبنان و یمن بطور کلی افزایش یافته است. در واقع این کارگزاران که «نیابت» ایران در منطقه را بر عهده دارند، بازیگران مسلحی هستند که در عین حال که از طرح قدرت ایران در سراسر منطقه حمایت می‌کنند، دارای مشروعیت محلی قابل توجهی در جوامع خود از جمله در عراق، سوریه و لبنان نیز هستند (یا مشروعیت خود را توسعه داده‌اند) که این مساله به آنها اجازه می‌دهد تا بطور هم‌زمان بتوانند بازیگران سیاسی و اجتماعی نیز باشند (RAND, 2019: 2).

حقیقت بدلیل شرایط خاص جغرافیایی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی منطقه بار اصلی و نمود راستین نفوذ ژئوپلیتیکی ایران در منطقه متکی بر این بخش است. از رویکرد ایران در منطقه و بهره‌مندی از این شبکه حمایتی با عنوان «مدل نیابت تهاجمی»^۱ نیز یاد می‌گردد (Vatanka, 2018: 62). به اذعان فرمانده کل سپاه پاسداران در سال ۲۰۱۶، حدود ۲۰۰ هزار نفر از جوانان شیعه در سراسر خاورمیانه، تحت آموزش و پشتیبانی نظامی و تجهیزاتی سپاه قدس قرار گرفته‌اند که از برجسته‌ترین گروه‌های نیابتی تحت پشتیبانی ایران می‌توان به گروه‌های شبه‌نظامی زیر اشاره نمود (Global-Security, 2018):

جدول ۲- گروه‌های نیابتی تحت پشتیبانی ایران

کشور	گروه‌های تحت پشتیبانی	تعداد تخمینی
عراق	سپاه بدر	۲۰,۰۰۰ نفر
	حشدالشعبی	۱۰۰,۰۰۰ نفر
	کتابت حزب الله/سرایا الدفاع الشعبی	۱۰,۰۰۰ نفر
	عصائب اهل الحق	۱۰,۰۰۰ نفر
سوریه	نیروی دفاع ملی سوریه	۱۰۰,۰۰۰ نفر
لبنان	حزب الله	۴۵,۰۰۰ نفر
فلسطین	جهاد اسلامی فلسطین	۱,۰۰۰ نفر
	جبهه مردمی برای آزادی فلسطین	۸۰۰ نفر
	حماس	۲۵,۰۰۰ نفر
یمن	جنیش حوثی/شباب المومنین	۱۰۰,۰۰۰ نفر
بحرین	تیپ الاشر	نامشخص
عربستان سعودی	حزب الله سعودی/ حزب الله حجاز	نامشخص
پاکستان	تیپ زینیون	۱,۰۰۰ نفر
افغانستان	تیپ فاطمیون	۱۵,۰۰۰ نفر

(Global-Security, 2018)

با این حال، به‌رغم شائبه‌های زیاد در مورد هزینه‌های مادی و انسانی ایران در آسیای جنوب غربی بویژه در طول جنگ داخلی سوریه (۲۰۱۱ - ۲۰۲۰)، ایران هرگز بیش از کسری از یک‌درصد نیروهای زمینی خود را به صحنه نبرد اعزام نکرده و بسیاری از خطرات و فشارهای جنگ را بر روی لژیون شیعه خارجی خود بارگذاری نموده است (Eisenstadt, 2020).

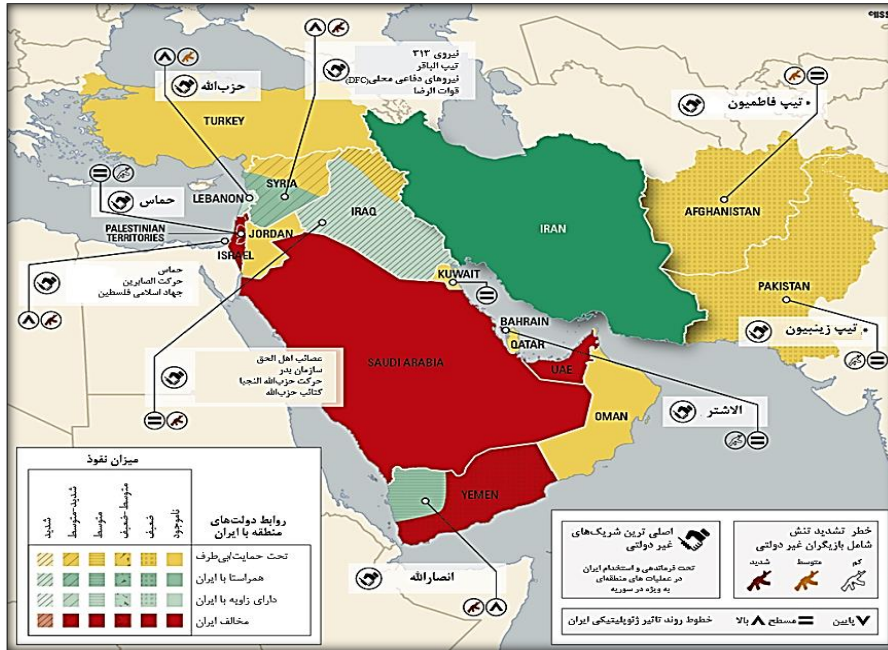
1. Militant Proxy Model

بر همین اساس و با اتکا بر استراتژی منطقه خاکستری و عملیات‌های محول شده به این گروه‌ها، ایران بطور جدی در تلاش است تا پل‌های زمینی^۱ مورد نظر خود را در سراسر منطقه ایجاد نماید (CSIS, 2019: 3). به همین منظور ایران در حیات خلوت جدید خود از شرکا و فعالیت‌های آنها در تلاش برای ایجاد یک پل زمینی در سراسر غرب آسیا استفاده کرده است. (شکل ۷) برخی از مبارزان حزب الله لبنان از این پل زمینی با عنوان «ولایت امام علی» (یا استان امام علی) یاد می‌کنند.

این مسیرها که تا حدی الهام گرفته از تاریخ می‌باشند عبارتند از: ۱- مسیر شمالی که از ایران آغاز می‌گردد و پس از گذر از منطقه کردستان عراق و موصل، شهر عراقی سنجار^۲، شهرهای شمال شرقی سوریه مانند الحسکه^۳ به لبنان منتهی می‌گردد، ۲- مسیر مرکزی از مبدا ایران بسوی مرکز عراق و شهر مرزی القائم، شهر ابو کمال^۴ و دیرالزور^۵ سوریه و در نهایت، رسیدن به لبنان، ۳- مسیر جنوبی از ایران بسوی شهر مرزی الولید^۶ عراق و سپس شهرهای التنف^۷ و دمشق در سوریه و سپس به مقصد لبنان. این راهروها^۸ شباهت بسیاری به «جاده سلطنتی» یعنی گذرگاه سرزمینی باستانی ایران که در قرن پنجم قبل از میلاد توسط داریوش بزرگ، پادشاه هخامنشی، ساخته شده است دارد (CSIS, 2019: 41).

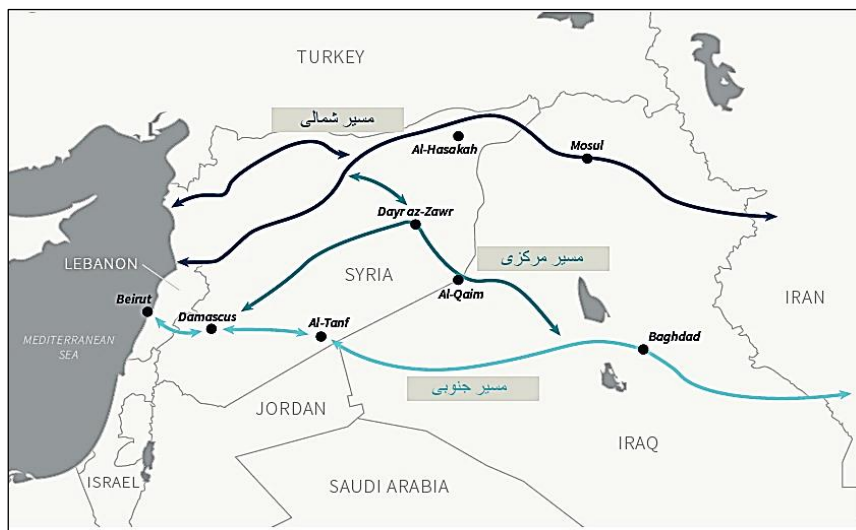
-
1. Land Bridge
 2. Sinjar
 3. Al-Hasaka
 4. Abu Kamal
 5. Dayr az Zawr
 6. Al-Walid
 7. Al-Tanf
 8. Corridors

شکل ۷- پراکندگی و کیفیت روابط کشورهای حوزه نفوذ ژئوپلیتیکی استراتژی منطقه خاکستری

(IISS, 2019)

شکل ۸- پل گذرگاهی زمینی بالقوه برای ایران که متاثر از استراتژی منطقه خاکستری، بالفعل شده است

(Kingfisher, 2019: 21)

توان موشکی

ایران بدلیل ویژگی خاص دکترین نظامی خود، حساب ویژه‌ای بر روی توان موشکی بویژه در فقدان نیروی هوایی قدرتمند که پس از انقلاب اسلامی قادر به بازسازی آن نبوده، باز کرده است. در همین راستا در دهه‌های اخیر «توان»، «برد» و «دقت» موشک‌های ایران به طرز قابل توجهی افزایش یافته است. (شکل ۸) از دیگر سو نکته حائز اهمیت توان موشکی ایران در قالب استراتژی ژئوپلیتیکی منطقه خاکستری، مسلح کردن گروه‌های نظامی و شبه نظامی نیابتی تحت پشتیبانی ایران است که قدرت بازدارندگی و تعیین کنندگی خاصی به ایران بخشیده است. تجهیز و پشتیبانی نیروهای نیابتی ایران با طیف وسیعی از سلاح‌ها و سیستم‌های پیشرفته موشکی و پروازی مانند موشک‌های بالستیک کوتاه برد فاتح-۱۱۰ یا M-600، موشک‌های بالستیک کوتاه برد شهاب ۱ و شهاب ۲، موشک‌های هدایت شونده ضدتانک توفان، موشک‌های هدایت شونده ضدتانک نفربر کورنت^۱، هواپیماهای جنگی بدون سرنشین (پهپاد) کرار و پرتاب‌گرهای موشکی کاتیوشا^۲ توان ویژه‌ای به نیروهای نیابتی ایران داده است. توانایی پهپادهای مسلح و هواپیماهای بدون سرنشین مسلح کرار حزب الله برای از بین بردن مواضع داعش در سوریه بکار گرفته شد.

در عراق نیز ایران به برخی شبه‌نظامیان تحت حمایت خود امکان بکارگیری موشک‌های بالستیک کوتاه برد، موشک‌های هدایت شونده ضدتانک (ATGM)، تانک‌ها، هواپیماهای بدون سرنشین و «موشک‌انداز زمین به هوا» را اعطا نموده است که در آزادسازی تکریت، فلوجه، رمادی، تلعفر، موصل و سایر شهرهای عراق از کنترل داعش تاثیر ویژه‌ای داشته است (CSIS, 2019).

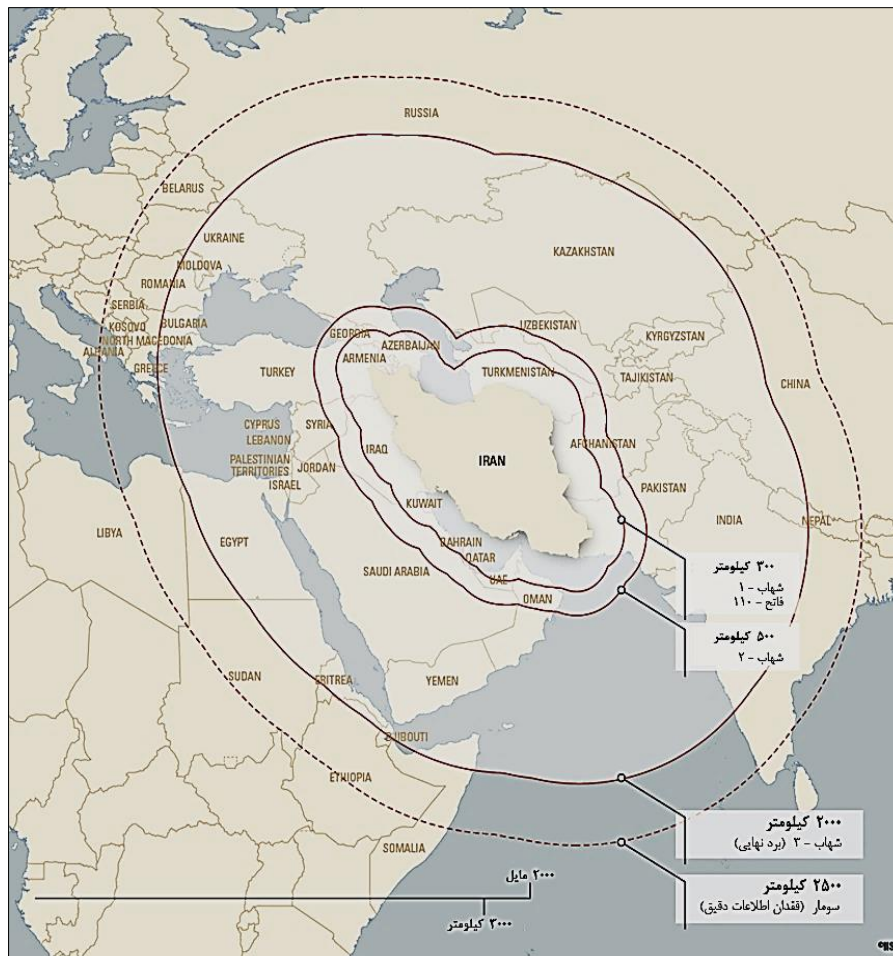
علاوه بر آن در یمن نیز تجهیز نیروهای انصارالله به سامانه‌های پیشرفته موشکی و پهپادی، توازن قوا در مقابل تهاجم ائتلاف عربی به رهبری عربستان سعودی را به نفع ایران برهم زده است. قدرت تاثیرگذاری چنین تجهیزاتی به قدری بوده است که با بالا گرفتن تنش‌ها در سال ۲۰۱۹، نیروهای یمنی حملات بی‌سابقه‌ای را نسبت به تاسیسات نفتی آرامکو در عربستان انجام دادند (CSIS, 2019). در این حمله ادعا شده است که

1. Kornet
2. Katyusha

موشک‌های کروز که توسط ایران ساخته شده، مورد استفاده قرار گرفته است. ادعایی که هیچ وقت بوسیله مقامات ایران تایید نشد اما سازمان ملل رسماً ایران را مسئول حملات اعلام کرد.

شکل ۹- برد موشک‌های در اختیار ایران و ایجاد بازدارندگی، متناسب با توان طی مسافت و

قدرت تخریب

(IISS, 2019)

نتیجه‌گیری

به دلیل تشدید رقابت‌های ژئوپلیتیکی در جنوب غرب آسیا، اختلاف ایران و کشورهای منطقه بر سر چگونگی تامین امنیت به چالش بزرگی تبدیل شده است. عدم توازن قدرت ایران و ایالات متحده، ایران را ناگزیر به واکنشی دفاعی نموده و این کشور را بسوی اتخاذ یک استراتژی ژئوپلیتیکی ذیل ژئوپلیتیک مقاومت کشانده است که در محافل علمی آمریکا از آن بعنوان منطقه خاکستری یاد می‌شود. چهار رخداد اصلی در منطقه یعنی حمله آمریکا به عراق (۲۰۰۳)، جنگ ۳۳ روزه اسرائیل و لبنان (۲۰۰۶)، بهار عربی (۲۰۰۹) و بحران سوریه و ظهور داعش (۲۰۱۱ و ۲۰۱۴) در اتخاذ این استراتژی ایران تاثیر داشته‌اند؛ زیرا ایران متوجه شد با توان فعلی خود باید بدون رویارویی مستقیم با آمریکا، منافع خود را حاصل نماید. در این راستا ایران در پنج حوزه سیاسی، اقتصادی، اطلاعاتی - روایتی، فرهنگی (مذهبی) و نظامی از ابزارهای استراتژی منطقه خاکستری در برابر منافع ایالات متحده در جنوب غرب آسیا بهره گرفته است. رویکرد ایران در استراتژی منطقه خاکستری، رویکرد «امنیت؛ برای همه یا هیچ‌کس» است بطوریکه می‌کوشد با اتکا بر گروه‌های غیردولتی در سراسر منطقه، ثبات منطقه‌ای را به هر شکل ممکن تامین نماید اما در صورت ورود هرگونه عنصر خارجی بی‌ثبات‌کننده منطقه‌ای و تاثیرگذار بر داعیه هژمونی ایران، ناامنی را برای آنها تشدید می‌کند. این استراتژی ژئوپلیتیکی ایران موجب افزایش نفوذ ژئوپلیتیکی ایران و بهره‌مندی از بسترهای جغرافیایی و امنیت‌ساز شده و کارآیی خود را نشان داده است. ایالات متحده نیز گرچه در هر چهار حوزه اصلی منطقه خاکستری به مقابله با ایران پرداخته اما دو حوزه سیاسی و اقتصادی را بعنوان پاشنه آشیل امنیتی ایران و متعاقباً استراتژی منطقه خاکستری آن مورد هدف قرار داده است.

این تحقیق نشان داده است دستاوردهای این استراتژی برای ایران به گونه‌ای است که توانسته با تشکیل گذرگاه‌های ژئوپلیتیکی و یکپارچه‌سازی جغرافیایی مطلوب خود در جنوب غرب آسیا برای رسیدن به دریای مدیترانه و مجاورت با اسرائیل به اهداف مطلوب خود دست یابد. اما در صورت عدم توجه کافی به ملزومات فراملی و ملی، این دستاوردها ناکارآمد و مقطعی خواهند بود. به بیان دیگر اگرچه حوزه نفوذ ژئوپلیتیکی ایران گسترده است اما با فرسایش توان داخلی بویژه در حوزه سیاسی و انسداد گلوگاه‌های اقتصادی

ایران، رفته‌رفته پشتیبانی از بازوهای ژئوپلیتیکی با مشکلات بیشتری روبه‌رو خواهد شد؛ بطوری که خروج نیروهای ایران از سوریه و عدم پشتیبانی کامل از نیروهای نیابتی در عراق، سوریه، لبنان، یمن و فلسطین شاهی بر این ادعاست. به این ترتیب، بازاندیشی در «استراتژی امنیت ملی ایران»، بعنوان مساله‌ای مقدم بر «منطقه خاکستری» یا «محور مقاومت» اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Marjan Badiee Azandehi

<https://orcid.org/0000-0003-0712-8835>

Farzin Zandi

<https://orcid.org/0000-0002-9156-7592>

Kiomars Yazdanpanah

<https://orcid.org/0000-0002-7224-208X>

Dero

منابع

- آجیلی، هادی و رضایی، نیما، (۱۳۹۷)، «رنالیسم تدافعی و تهاجمی (چارچوبی تئوریک برای تحلیل وقایع و رخداد‌های حوزه خلیج فارس)»، *امنیت ملی*، سال ۸، شماره ۲۷، ۱۹۸-۱۶۵.
- افشردی، محمدحسین، (۱۳۸۰)، تحلیل ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز و ارائه الگوی مناسب، پایان نامه دکتری دانشگاه تربیت مدرس.
- بصیری، محمدعلی و مجیدی نژاد، موسی، (۱۳۹۶)، «بررسی تهدیدهای امنیتی داعش در محور مقاومت و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، دوره ۱۰، شماره ۰۹، ص ۲۶.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۹۶)، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک* (همراه با تجدیدنظر و اضافات)، تهران: انتشارات پاپلی.
- میرعرب، مهرداد، (۱۳۷۹)، «نیم‌نگاهی به مفهوم امنیت»، *فصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی*، سال ۳، شماره ۹، تابستان ۷۹، ۱۳۳-۱۴۲.

References

- Mearsheimer, J. J, (2014), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York City: W.W.Norton.
- Afshordi, M.H, (2000), *Geopolitical Analysis of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the Caucasus Region and Providing a Suitable Model*, Ph.D Thesis. Tarbiat Modares University.
- Ajili, H. Rezaei, N, (2017), “Defensive and Offensive Realism (Theoretical Framework for Analyzing Events in the Persian Gulf)”, *National Security*, 8 (27), Spring, 165-198.
- Basiri, M; Majidinejad, M. (2016). “Investigating the Security Threats of ISIS in the Axis of Resistance and Its Effect on the National Security of the Islamic Republic of Iran”, *Islamic Revolution Studies*, 10(09), 26.
- Bokhari, K. (2012). “Jihadist Opportunities in Syria”, *Spatial-Temporal Wanderer*: [http:// kamranbokhari. blogspot. com/ 2012/ 02/ jihadist-opportunities-in-syria.html](http://kamranbokhari.blogspot.com/2012/02/jihadist-opportunities-in-syria.html).
- Bragg, B. (2016). “Specifying & Systematizing How We Think about the Gray Zone”, Boston: NSI, Inc, www.nsiteam.com.
- CNAS. (2020). “Virtual Report Launch: Countering Iran in the Gray Zone”, Center for a New American Security.
- CSIS. (2018). “Zone Defense: Countering Competition in the Space between War and Peace”, Center for Strategic and International Studies.
- CSIS. (2019). “By Other Means Part II: U.S. Priorities in the Gray Zone”, Center for Strategic & International Studies.
- CSIS. (2019). “War by Proxy: Iran’s Growing Footprint in the Middle East”, Center for Strategic & International Studies.

- Eisenstadt, M. (2020). "Operating in the Gray Zone: Countering Iran's Asymmetric Way of War", The Washington Institute for Near East Policy.
- Eisenstadt, M. (2020). "U.S. Strategy Toward Iran: Restoring Deterrence", *Enabling Diplomacy*, The Washington Institute for Near East Policy.
- Freedman, L. (2013). *Strategy: A History*, Oxford University Press.
- Galeotti, M. (2015, April 16). "'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works and How It Doesn't," E-IR , pp. 4-5.
- Global-Security. (2018). "IRGC Proxy Groups", *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/intell/world/iran/proxy-groups.htm>.
- Green, M. J. (2017). "Countering Coercion in Maritime Asia: The Theory and Practice of Gray Zone Deterrence", Washington, D.C: Center for Strategic and International Studies.
- Hafeznia, M. (2016). *Principles and Concepts of Geopolitics* (with Revisions and Additions), Tehran: Papli Publications.
- Hicks, K. H., Schaus, J & Matlaga, M. (2018). "Zone Defense", Center for Strategic and International Studies (CSIS).
- IISS. (2019). "Iran's Networks of Influence in the Middle East", The International Institute for Strategic Studies.

In Persian

- Jordan, J. (2020). "International Competition Below the Threshold of War: Toward a Theory of Gray Zone Conflict", *Journal of Strategic Security*, 14(1), 1-24. <https://www.jstor.org/stable/26999974>.

- Kapusta, P. (2015). “Defining Gray Zone Challenges”, U.S. Special Operations Command (USSOCOM) white paper. Link: <https://publicintelligence.net/ussocom-gray-zones/>
- Mazarr, M. J. (2015). *Mastering the Gray Zone: Understanding A Changing Era of Conflict*, Strategic Studies Institute, US Army War College.
- McCarthy, M. C., & Moyer, M, Venable, B. H. (2019). *Deterring Russia in the Gray Zone*, Strategic Studies Institute & U.S. Army War College Press.
- Mir Arab, M. (1999). “An Overview of the Concept of Security”, *Political Science Research Quarterly*, 3 (9), 133-142.
- Morris, L. J. (2019). “Gaining Competitive Advantage in the Gray Zone”, Santa Monica: RAND Corporation, www.rand.org/t/RR2942.
- Radio Farda. (2016). “Iran's Economic Relations with Syria”, Recovery from Radio Farda: <https://www.radiofarda.com/a/f8-iran-syria-economic-ties/28062786.html>.
- RAND. (2019). “Gaining Competitive Advantage in the Gray Zone: Response Options”, RAND Corporation.
- Reisinezhad, A. (2018). *The Shah of Iran, the Iraqi Kurds and the Lebanese Shia* .Palgrave-MacMillan.
- US-Treasury. (2019). “Treasury Designates Vast Iranian Petroleum Shipping Network That Supports IRGC-QF and Terror Proxies”, *U.S. Department of the Treasury*, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm767>.
- Vatanka, A. (2018). “Iran's Use of Shi'i Militant Proxies”, The Middle East Institute. Link: https://www.mei.edu/sites/default/files/publications/Vatanka_PolicyPaper.pdf.

- Wehrey, F. (2009). "Dangerous but not Omnipotent (Exploring the Reach and Limitations of Iranian Power in the Middle East)", RAND Corporation.
- Yazdanpanah, K. (2019, October 18). Personal Interview. Geopolitics of Western Asia.

استناد به این مقاله: بدیعی ازندهی، مرجان، زندی، فرزین، یزدان‌پناه درو، کیومرث، (۱۴۰۲)، «تبیین استراتژی ژئوپلیتیکی ایران؛ خوانشی جغرافیایی از «منطقه خاکستری» و «محور مقاومت»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۱۲(۴۶)، ۱۶۱-۲۰۸.

doi: 10.220/54QPSS.2023.64920.2956

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License